

10 éves a TEK

1980 augusztusának egyik reggelén valahol vidéken egy kollégiumi szobában egy fekete szakállas férfi (csak diszkrét kopaszsága akadályozta, hogy Marxhoz hasonlítsák) izgatottan járkálni kezdett. Nemsokára felébresztett egy hosszú fekete hajú és szakállú férfit (semmi sem akadályozta, hogy Marxhoz hasonlítsák), s csillogó szemekkel megkérdezte: – Te mi lenne, ha szakkollégiumot alakítanánk?

Ha kakas lett volna a közelben, bizonyára kukorékolt volna, ha harang, akkor bizonyára megszólalt volna, hiszem történelmi jelentőségű esemény történt: megszületett a TEK ideája.

Az Egyetem vezetése teljesen megijedt! A diákok önállóan akarnak szervezni egy szervezetet maguknak! De hát nem hoztuk létre nekik a KISZ-t, a Rajkot, az Énekkart stb.? Mit akarnak még? Ráadásul az egyik legérzékenyebb pontján elégedetlenek az oktatással: az ideológiánál. Pedig a marxizmus-leninizmusra még mindig értelmezési monopolizmusa van a KB-nak, s e fölött a monopólium fölött éberem őrököl a Minisztérium (melyik?) és helyi megbízottai.

Így 1981 áprilisában úgy indították útjára a Társadalomelméleti Kollégiumot, hogy egy 7 tagú ideológiai felügyelőbizottságot neveztek ki fölé az összes ideológiai tanszék képviselőiből. Persze azután változtak az idők, s a bizottság anélkül múlt ki évek múltán, hogy valaha is ülést tartott volna. De talán ez a bizottság, az egyetem részéről kezdetben megnyilvánuló bizalmatlanság okozta, hogy szinte a Kollégium genetikai kódjához programozódott a mindenfajta politikai megnyilvánulástól való tartózkodás. Ennek következtében azután először az Egyetem vezetése feledkezett meg rólunk, később pedig a "rendszerátállítás" közben és után, a nyolcvanas évek szakkollégiumi mozgalmát elemző írások, holott a TEK volt az első ilyen autonóm módon létrejött szervezet, s megjelenése komoly válaszlépésekre kényszerítette a Rajkot. A TEK találta fel a szakmai tábor, az elsősöknek szervezett köröket, s az első években a Rajk legjobb erői a TEK-ben szervezett kurzusokra szökdöstek a sajátjaik elöl

Persze a "hőskor" csak egy-két vonatkozásban volt szebb a jelennél. Összességében egész 10 éves történetünkben évről-évre makacsul ugyanazok a problémák vetődnek fel, még a megfogalmazások is majdnem ugyanazok. Mindig is a belső élet szervezése (szervezetlensége) volt a fő probléma, ami egy ennyire és ráadásul teoretikusan befele forduló szervezetnél természetes is. S talán ez is az eltelt 10 év egyik legnagyobb tanulsága: túl kevés impulzust tudunk adni saját magunknak, szélesebbre kellene tárni kapuinkat. S most, amikor a rendszerátállással úgy tűnik kifulladt a 80-as évek szakkollégiumi mozgalmát (hiszen az teljes egészében ezt a változást katalizálta, s a változással saját léte alapját szüntette meg) lehetőség nyílt arra, hogy esetlegesen előnyt faragjunk a hátrányból, s kihasználjuk azt, hogy a nyolcvanas években relatíve fületlenek voltunk a többi szakkollégiumtól.

Banyár József

Recessziótól recesszióig

Habár az elmúlt év végén más irányú elfoglaltságaink miatt nem újultak ki az évtized és az évszázad kezdetét és végét így-úgy kijelölő viták, nem mehetünk el szó nélkül a könyörtelen tény mellett: az Európában használatos tízes számrendszer szerint az előző Fordulat megjelenése után nem sokkal ismét magunk mögött hagytunk egy évtizedet, mely természetesen nemcsak azért érdemel figyelmet, mert ez volt a TEK első tíz éve. Furcsa módon ez a dekád a magyar köztudatban nem jelent meg önálló egységként, legfeljebb mint annak a bizonyos "négy évtizednek" az egynegyede. Pedig a nyolcvanas évek is megérdemlik, hogy – emancipálva őket – rövid számvetést készítsünk róluk; lepergessük annak a filmnek a legfontosabb kockáit, melyben a mi mindennapos nemzeti sorstragédiáink csak rövid epizódok a Jók, Rosszak és Csúfak gigászi küzdelmei mellett. Valahogy így:

"1981. Beiktatják az Egyesült Államok elnökévé Ronald Reagant. Ezzel az angolszász országokban elindult neokonzervatív hullám nemzetközivé dagad. A fegyverkezési verseny az ötödik sebességbe kapcsol, mivel az amerikai gazdaságpolitika – a demokrácia Szovjetunió általi fenyegetettségére hivatkozva – egy újabb War Deallel próbálja helyreállítani hegemoniáját, ellensúlyozni a rendkívül mély recessziót. Az év végén Lengyelországban szükségállapotot vezetnek be.

1982. Az NSZK-bán véget ér a szociáldemokrata kormányzás korszaka: az új koalíciót a CDU-CSU alkotja a szabaddemokratákkal. Mexikó fizetéseképtelenséget jelent, s ezzel kezdetét veszi a végeláthatatlan nemzetközi adósságválság, melynek során országok tucatjai kerülnek a gazdasági káosz és hanyatlás állapotába.

1983. Reagan elnök meghirdeti a Stratégiai Védelmi Kezdeményezés nevéű kutatási-fejlesztési programot, amit a demokrata ellenzék már a következő naptól mint "csillagháborús tervet" emleget. Megkezdődik az "eurorakéták" telepítése. Amerikai csapatok lerohanják Grenadát. Szovjet pilóták lelőnek egy a szovjet légteret megsértő dél-koreai utasszállító gépet. Bemutatják az atomháború következményeit megjelenítő filmet: a Másnapot.

1984. Bányászstrájk Nagy-Britanniában. A már-már polgárháborúvá fajuló összecsapás végül Thatcher asszony konzervatív kormányának győzelmével végződik.

1985. A vezető tőkés országok pénzügyminisztereinek New Yorkban megkötött egyezménye (Plaza Agreement) nyomán megkezdődik a dollár mélyrepülése. Ez – az ún. Baker-terv társaságában sikertelen – kísérletet jelent a nemzetközi pénzügyi egyensúly helyreállítására. Gorbacsov, az SZKP új főtitkára Genfben találkozik Reagannel.

1986. Felrobban a Challenger űrrepülőgép és a csernobili atomerőmű. Újabb Reagan-Gorbacsov találkozó a hideg, szeles Reykjavikban.

1987. Gorbacsov "peresztrojka" címszó alatt meghirdeti nagyszabás átalakítási koncepcióját. A washingtoni csúcstalálkozón tegező viszony alakul ki Reagan és Gorbacsov között.

1988. Japán a nemzeti össztermék alapján – a Szovjetuniót megelőzve – a világ második gazdasági hatalmává válik. A Szovjetunió kivonul Afganisztánból. Reagan ellátogat a Szovjetunióba, melyet néhány éve még a gonosz birodalmának tekintett. Nyugat-Berlinben népbíróság ítéli el a Nemzetközi Valutaalapot és a Világbankot az eladósodott országok népeivel szemben elkövetett cselekményeikért.

1989. Kelet-Európában – az NDK-turisták előtti magyar határnyitás után láncreakciószerűen összeomlanak az állampártok. Ezzel tetőpontjára ér a neokonzervatív hullám, egyes nyugati értékelések szerint végét ér a történelem.

1990. Az NDK csatlakozik az NSZK-hoz. Megbukik Margaret Thatcher, az évszázad legnépszerűtlenebb brit miniszterelnöke. A katonai hatalomátvétellel és elnöki diktatúrával fenyegetett Szovjetunió élelmiszersegély-szállítmányokat kap tőkés országoktól. Az amerikai gazdaságpolitika – a demokrácia Irak általi fenyegetettségére hivatkozva – egy újabb War Deallel próbálja helyreállítani régi hegemóniáját, ellensúlyozni a kiújuló recessziót.

Ez volt az évtized, a 20. század 9. évtizede."

Andor László

(Az alábbi szöveg a szerzőnek a Szocialista Párt tulajdonreform-konferenciáján elhangzott előadásának írott változata.)

Wiener György:

Néhány gondolat a tulajdonreformról

Az elmúlt év hazai fejleményei egyértelműen igazolták, hogy a rendszerváltás tényleges tartalmát a tulajdonreform alkotja. A politikai pártok közötti küzdelmeket is elsődlegesen a privatizációról vallott eltérő felfogások határozzák meg, melyek egyben a pártok társadalmi bázisának érdekeit is kifejezik. Legszembetűnőbb ez a Kisgazdapárt esetében, mely a régi tulajdonviszonyok helyreállítására, általános körű reprivatizációra törekszik s így az egykori közép- és kisbirtokos parasztság (valamint a hagyományos városi kistőkés és kisárutermelő réteg) pártjaként kíván működni. Az is közismert, hogy az MDF elsődlegesen egy új nemzeti középosztály létrehozását tűzte ki célul, s ezért áramlatainak többsége, a reprivatizációt elvetve, a "kiszegzisztenciák" számára előnyös tulajdonreform megvalósítását támogatja. E politikai cél szorosan összefügg a vállalkozásbarát, kínálatélénkítő gazdaságpolitika követelésével, hiszen a monetáris restriktió akadályozza olyan hitelfeltételek kialakítását, melyek az állami vagyon hazai magánvásárlóinak kedveznek. Az SZDSZ liberális gazdaságfelfogása viszont egyértelműen a külföldi tőkét, a spontán privatizációt és a leggazdagabb hazai vállalkozókat, valamint a hozzájuk kötődő értelmiségi csoportokat preferálja; e párt nyíltan hirdeti, hogy a modern tőkés társadalom egy viszonylag csekély létszámú tulajdonosi osztályra és a társadalom túlnyomó többségét alkotó munkavállalókra oszlik. Az MDF "kiszegzisztencia" párti politikáját a liberálisok piacellenesnek tekintik, azzal vádolva legnagyobb vetélytársukat, hogy a külföldi tőke bizonyos fokú korlátozásával és az egykori pártállami vezetők tőkésé válásának bírálatával valójában konzervatív, antikapitalista gazdaságpolitikát, egyfajta "harmadik utas" törekvést követnek. A liberális kritika másik eleme az, hogy az MDF az új nemzeti középosztály létrehozásával tulajdonképpen egy államtól függő, "vazallus" tulajdonosi réteg kialakításáért harcol, mely a keresztény nemzeti erőket közvetlenül támogatja. Ilyen bírálatok esetenként szocialista részről is elhangzanak, s így paradox módon az MSZP támadja a magántulajdonosi társadalom talaján álló kormánykoalíciót a privatizáció lassúságáért.

Ez a sajátos helyzet is világosan jelzi, hogy a tulajdonreform keretében egyoldalúan az egykori és a leendő magántulajdonosok érdekei érvényesülnek, s a politikai harc annak eldöntését szolgálja, hogy melyik társadalmi csoport alkossa az új tőkésosztály gerincét. A munkavállalók érdekeire hivatkozó baloldali erők viszont, társadalmi bázisukhoz hasonlóan, alig vesznek részt e küzdelemben, illetőleg a polgári pártokhoz hasonló nézeteket vallanak. Az MSZDP egyértelműen úgy foglal állást, hogy a magántulajdon túlsúlyán nyugvó társadalom megteremtésére törekszik, fel sem vetve azt a lehetőséget, hogy az új berendezkedésben a közösségi tulajdon is szerepet játszhat. A Szocialista Párt mind múlt évi választási programjában, mind a novemberi kongresszuson elfogadott programnyilatkozatában a vegyestulajdonú gazdaság létrehozását tűzi ki célul, melyben a növekvő súlyú magántulajdon mellett a közösségi tulajdonlás különböző formái és a dolgozói tulajdon is jelentős szerephez jutnak. A különféle politikai megnyilatkozásokban azonban a szűken értelmezett privatizáció kerül előtérbe, s elhalványulva azok a vonások, melyek a szocialista vegyestulajdoni programot a polgári pártok magántulajdonosi koncepcióitól megkülönböztetik.

Az államszocialista berendezkedés összeomlásából és a jelenkori legfejlettebb tőkés államok gazdasági és politikai sikereiből, tehát a szocialista mozgalom számos híve is azt a következtetést vonja le, hogy hatékony gazdaság kizárólag magántulajdonosi alpra épülhet. Erősíti e felfogást az is, hogy a közösségi tulajdon új formáinak kialakítása s különösen a dolgozói tulajdon széleskörű bevezetése sokak számára felelőtlen kísérletezésnek tűnik, míg a magántulajdonosi társadalom helyreállítása a bevált nyugati megoldások átvételeként jelenik meg. E megközelítés azonban eltekint attól, hogy a hosszabb ideig fennálló államszocialista társadalmak kapitalistává alakítását is egyedülálló kísérletnek tekinthetjük, melyre a nyugati privatizációs technikák kevéssé alkalmazhatók. Az MDF programja, mely a korlátlan összegű privatizációs hitelen nyugszik, az állami vagyon belföldi értékesítését a belső államadósság csökkentésével köti össze; a bankok által nyújtott hitelek vételárként költségvetési bevétellé válnak, s visszaáramolva a banki szférába, nem növelik a hitelállományt. E tranzakciós műveletek azonban még kedvező törlesztési- és kamatfeltételek mellett is súlyos adóssággal terhelik az új tulajdonosokat, akik fizetési kötelezettségeiket csak akkor tudják tömegesen teljesíteni, ha egy gyorsütemű infláció a tartozásaikat folyamatosan elértékteleníti. Az

Állami vagyongyűjtés lassú, bürokratikus ügyintézése mellett e pénzügyi problémák is hozzájárulnak ahhoz, hogy az MDF privatizációs elképzelései csupán fokozatosan, több szakaszban érvényesülhetnek s az új tulajdonos osztály többségének súlyos eladósodása (mely tulajdonképpen a belső államadósság áthárítását jelenti) egyben a megoldás kísérleti jellegét is jelzi. Az SZDSZ által szorgalmazott szabad tőkebehozatal és spontán privatizáció sem teremti meg igazán gyorsan a magántulajdonosi viszonyok, túlsúlyát; e formákban általában vegyes vállalatok jönnek létre, melyekben az állami tulajdon külföldi tőkével, illetőleg a vállalati szervezetből kivált részvénytársaságokkal, Kft.-kel társul. A sokak által igényelt robbanásszerű, gyors privatizációt legkönnyebben a kisgazdák által követett reprivatizáció valósíthatja meg különösen akkor, ha az államosítások és a szövetkezetesítés után létrehozott új vállalatokat is – elmaradt haszon címén – az egykori tulajdonosoknak, illetőleg azok leszármazottainak juttatják. (A mezőgazdasági termelőszövetkezetek állóeszköz vagyona esetében Zsíros Géza már tett ilyen javaslatot.) Ez a megoldás ugyanakkor valóban "bevált" történelmi mintát követ, hiszen a rövid ideig fennállt szocialista kísérletek után az államosított vagyont a korábbi uralkodó osztály tagjai kapták vissza.

A "kísérletezés" vádja tehát nem megalapozott ellenérv a dolgozói tulajdon széleskörű elterjesztésére irányuló törekvésekkel szemben, s az a vélekedés sem állja meg helyét, hogy a hatékony gazdálkodás a magántulajdon túlsúlyát feltételezi. Az amerikai dolgozói részvénytársaságok sikeres működése mellett ezt bizonyítják a nyugat-európai szövetkezetek már jóval kevésbé ismert gazdasági eredményei is. A jugoszláv társadalom válságát is csak egyoldalúan magyarázhatjuk az öngazgatási rendszer kudarcával, hiszen az alapvető gazdasági döntések a bankok és a vállalati bürokrácia kezében koncentrálódtak, a pártállam keretei között a munkásöngazgatás lényegében névleges maradt. Az empirikus kutatások azt bizonyítják, hogy a piaci viszonyok között működő öngazgató vállalatok sem a munka termelékenységét, sem a tőkére vetített hatékonyságot illetően nem maradnak el a kapitalista tulajdonban levő cégektől, növekedésük pedig még dinamikusabb is lehet, mint a magánvállalatoké. Ezért a tőkés berendezkedés pártján álló kutatók egy része is azt tanácsolja a közép-kelet-európai országoknak, hogy ne zárkózzanak el a reform öngazgatásos útjától, mely a munkavállalókat feltehetően pozitívabban motiválja, mint a korábbi magántulajdonosi rendszer egyszerű visszaállítása és hosszabb távon a

társadalmi csoportok közötti konszenzus megteremtéséhez is kedvezőbb feltételeket teremt.

A szocialisták tehát mind gazdasági, mind politikai szempontból fontos funkciót tölthetnek be, ha a programnyilatkozat szellemének megfelelően vállalják a közösségi tulajdon új formáinak megteremtéséért, s különösen a dolgozói tulajdon széleskörű elterjesztéséért folytatott küzdelmet. Az MSZP saját arculatát is veszélyezteti, ha a nagy polgári pártokhoz hasonlóan a szűken értelmezett privatizáció gyorsítását tekinti alapvető feladatának, s nem azt, hogy az állami tulajdon lebontásának sajátos szocialista útja valósuljon meg, melyben a magántársaságokkal azonos esélyt kapnak a dolgozók s kollektíváik ahhoz, hogy munkahelyügy; tulajdonosaivá váljanak. E megoldás egyben összekapcsolódhat az állampolgári jogon történő tulajdonszerzéssel is, hiszen a nyugdíjasok, a munkanélküliek és a háztartásbeliek csupán e címen kerülhetnek tulajdonosi pozícióba. A dolgozói és az állampolgári tulajdon létrehozása megakadályozhatja azt, hogy az állami tulajdon lebontása a munkavállalók tulajdontól való megfosztását jelentse.

Varga Csilla:

Felszabadítási teológia és a marxizmus

"Biztosan vannak olyan helyzetek, melyélc igazságtalan volta az égbe kiált. Ha teljes népek élnek mindenükből kiforgatva olyan alárendelt helyzetben, amelyben tilos minden egyéni kezdeményezés és felelős cselekvés, amelyben lehetetlen a kulturális haladás, a társadalmi és politikai életben való részvétel, erős a kísértés arra, hogy erőszakkal vetnek véget az emberi méltóságukon esett sérelmeknek." írja VI. Pál pápa Populorum Progresszió, a népek fejlődéséről szóló enciklikájában, 1967-ben a "sürgős teendők" között. Feltehetnénk a kérdést, hogy a pápa harcra, netalán forradalomra szólította volna fel azon népeket, amelyek sorsa nyomorúságos és kilátástalan? Egyáltalán mely népről lehet szó? Az utolsó két évtized folyamán Latin-Amerikában fejlődött ki – és a harmadik világ egyéb részein is visszhangra talált – az ún. felszabadítási teológia, melynek háttérében a földrész gazdagjainak és szegényeinek életviszonyai közötti égbekiáltó ellentét áll. Ez a felszabadítási teológia a szellemi motorja annak a megújulási folyamatnak, mely talán a legnagyobb horderejű társadalmi átalakulás Dél-Amerikában a kubai forradalmat követő időben. Számos teológus, társadalomtudós, történész fordította figyelmét a latin-amerikai szubkontinensre. A felszabadítás teológiája több szempontból is érdekes kérdéseket vet fel.

A katolikus egyház is sokáig ellentmondásosan viseltetett a felszabadítási elmélettel szemben, és nagyon fontos volt, hogy milyen álláspontra helyezkedik. Az a kérdés tehát, hogy van-e az egyháznak korszerű, a társadalmi haladást segítő álláspontja a szubkontinens fejlődésének mai dilemmáit illetően. Egyrészt azért, mert az egyház a kor kielezett politikai küzdelmeiben sok millió ember társadalmi magatartását és cselekvését befolyásolja közvetve vagy közvetlenül. Másrészt a latin-amerikai katolicizmus jövője, amely kétségtelenül attól függ, milyen válaszokat ad az egyház a mai fejlődés fő kérdéseire, kinek az oldalára áll a maga erkölcsi tekintélyével, társadalmi súlyával a haladás és a maradiság mind élesebb küzdelmében.

Nem titok, hogy a felszabadítási teológia sok rokon vonást mutat Marx forradalom elméletével, és emiatt számos támadás és kritika is érte. Érdemes megvizsgálni, hogy milyen mély vagy egyáltalán létezik-e ez a kapcsolat. A tárgyilagos megítélést nehezíti; hogy szerte a világon kísért e kérdésben a "túlpolitizálás" veszélye. Az egyik oldalon örömmel, a másikon dühvel túlozzak el a "marxista befolyást", elfelejtve, hogy csak teológiai művekről és kísérletekről van szó. A "marxista befolyás" ennek a témakörnek egyik legizgalmasabb kérdése. Meddig és mennyiben hívhatja segítségül a hívő ember a marxista társadalmi elemzést, mint módszert a társadalmi valóság feltárására?

Sajátos latin-amerikai jelenség

A katolikus egyház és a társadalmi haladás

Dél-Amerikában már a XX. sz. elejétől megfigyelhető, hogy a szegénység, nyomor, munkanélküliség tömegméreteket ölt. A társadalom többsége földműves, ipari munkás vagy munkanélküli és ezek 70%-a igen alacsony életszínvonalon él. A lakosság 50%-a analfabéta. A gyarmati rendszer sokáig rányomta bélyegét erre földrészre.

Fél évszázaddal ezelőtt teoretikus értelemben nem létezett a világi hatalom és az isteni hatalmat képviselő egyház közötti összefonódás. Az egyhez általában semlegesnek nyilvánította magát a világi politika ügyeiben, valójában azonban ez a neutralitás, mint Leonardo Boff a felszabadítás teológiájának vezető képviselője hangsúlyozza, egyet jelentett a fennálló politikai struktúrák melletti elkötelezettséggel, s a két hatalom összefonódását eredményezte. Az egyház a mindenkori világi hatalom legitimálójának szerepét vállalta magára századunkban.

A második világháborút követően az uralkodó körök gondolkodására a desarrollismo, a fejlődélméletek képviselői gyakoroltak döntő hatást. A desarrollismo elmélete szerint, Latin-Amerika lényegében ugyanazt a fejlődési utat járja be, mint a legfejlettebb országok, s elmaradottságuk főképpen mennyiségi jellegű, egyszerűen csak történelmi fáziskésés, amit könnyen be lehet hozni. Latin-Amerika felzárkózását a gazdaságilag fejlett térségekhez egyszerű modernizálási folyamatként, utolérési effektusként értelmezték, amelynek alapvető feltétele az, hogy a gazdaságba elegendő tőkét pumpáljanak – főleg az importhelyettesítő iparosítás fellendítéséhez –, s egyidejűleg biztosítsák a fejlődéshez szükséges kulturális feltételeket is, mindenekelőtt az oktatás színvonalának emelésével.

Az egyház képviselői között sokan voltak, akik támogatták a desarrollismo elméletét, és főként arra törekedtek, hogy a háttérből támogassák a gazdasági modernizációs törekvéseket, igen nagy hangsúlyt fektetve a kulturális és oktatási szférára. Új iskolák és új katolikus egyetemek jöttek létre.

Az ún. fejlesztési teológia híveinek egy másik fontos célkitűzése volt a civilizációs központoktól távol eső, elmaradott vidéken végzett missziós evangelizációs munka intenzívebbé tétele. Latin-Amerikát azonban a papok aggasztó hiánya jellemezte, átlagosan ezer hívőre 1,5 pap jutott (összehasonlításképpen ez az arány 12 volt Észak-Amerikában). A paphiány ellensúlyozására az egyház európai és észak-amerikai szerzetesek tízezreit "importálta", akik az elmaradott vidéken végeztek lelkipásztori munkát, és igyekeztek összekapcsolni a vallásos nevelést a desarrollismo követelményeivel. A desarrollismo támogatása a haladóbb egyházi körök részéről egy részleges reformkísérletnek tekinthető, egy olyan iránynak, melyből később a felszabadítás teológia kiindulhatott és fejlődhetett. Nem kérdőjelezte meg sem az egyházon belüli

Konzervativizmus bástyáit, sem a fennálló társadalmi-politikai struktúrák legitimitását, mindössze az egyház jelenlétét kívánta biztosítani a modernizálás folyamatában.

Az egyházi bázisközösségek

Ahhoz, hogy megérthessük, miért vált ilyen erőteljessé a felszabadítás elmélete Latin-Amerikában, az egyház bonyolult megújítási folyamata mellett szükséges megemlíteni azt a szerepet, amelyet e folyamatban az egyházi bázisközösségek betöltenek.

A hatvanas években kezdődött a bázisközösségek kialakulása Latin-Amerikában. Eredetileg az egyház azért hozta őket létre, hogy ellensúlyozza a paphiányt, és a közösségből kiemelt vezetők segítségével biztosítsa a hitélet folytonosságát azokon a helyeken is, ahova a lelkész csak ritkán jutott el. Becslések szerint a 70-es években 150-180 ezer közösség működik Latin-Amerikában. Brazíliában, amely a bázisközösségek virágzásának országa, 80-90 ezerre becsülik a számukat, s úgy vélik, hogy kb. két millió hívőt fognak össze. A bázisközösségek nem csak az intenzívebb, elmélyültebb vallási élet formáivá váltak, hanem az önszervező társadalmi tevékenység alapsejtjeivé, a társadalmi-politikai öntudatra ébredés alapegységeivé és terjesztőivé is. A bázisközösségek szellemi arculata is eltérő, azonban megegyeznek abban, hogy a társadalmi radikalizálódás első állomását a Biblia olvasása, s akaratlan öskommunista szemléletű magyarázása képezi.

A bázisközösségek testesítik meg azt az alapot, amelyre a felszabadítás teológiája, az első latin-amerikai ihletésű teológiai irányzat – amely napjainkban oly sok vitát vált ki a katolikus világegyházakban, s reagálásra kényszeríti a Vatikánt is – támaszkodik.

A katolicizmus Latin-Amerika egyes országaiban

A latin-amerikai gazdasági, társadalmi változások az 50-60-as években különböző módon érintettek a papságot. Így az egyházon belül létrejött egyfajta rétegződés aszerint, hogy ki milyen mértékben támogatja, illetve ellenzi a modernizáció folyamatát. Az egyes latin-amerikai forradalmak eltérő feltételrendszere következtében azonban országonként is különböző sebességű, mélységű, intenzitású a megújulás folyamata.

Elemzésüknél így figyelembe kell venni, hogy egyre egyrészt az egyház, másrészt az egyes országok kormányai miként reagálnak a társadalmi reformista elméletekre és ezen belül a felszabadítás teológiájára.

Leghaladóbbnak a brazil egyházat tekintik manapság világszerte, amelynek püspöki kara is szinte teljesen elkötelezte magát a társadalmi haladás mellett, s a hetvenes évek eleje óta pásztorleveleiben, nyilatkozataiban rendre felveti az ország legégetőbb problémáit. A brazil egyház elöljárói befolyásosak országukban és egyre élénkebben lépnek

fel a Vatikán helyett is, és ez, mint majd látni fogjuk, jobban aggasztja Rómát, mint a felszabadítás teológiája.

Ugyanakkor a konzervatív többreg egyértelmű hegemóniája érvényesül a tekintélyes, gazdag, szellemi súlyát nézve is a legjelentősebbek közé tartozó kolumbiai egyházban.

Sokkal szélsőségesebb a helyzet Salvadorban, ahol a felszabadítás teológiájának története heves és rövid volt. Azokra a papokra, akik a hetvenes évek közepén a felszabadulás új üzenetét hirdették, a biztonsági erők vadásztak, melyiküket megkínózták, másokat megöltek, néhányan pedig a gerillákhoz csatlakoztak.

Argentínában az egyház a régi vágású klerikusok bátyja maradt, amely jól megfért a 83-ban önmagát diszkreditált katonai rezsimmel. Klasszikus latin stílusban valamennyi államcsínynek rendelkezésére állt, és ennek fejében a kormányok kivételes szerepet biztosítottak neki a társadalomban.

Mexikó ma is a világ egyik erősen antiklerikális állama, "jóllehet a lakosság 90%-a katolikus, az egyház nem rendelkezhetik templomépületekkel, temetőkkal vagy más tulajdonnal. A papságnak nincs szavazati joga és nem viselhetnek papi gallért sem a templomon kívül." ¹⁰

Az egyetlen latin-amerikai ország, ahol a felszabadítás teológia teljes támogatást kapott, az Nicaragua volt. A felszabadítás teológiáját képviselő papok a sandinistákkal együtt hatalommal és befolyással bírtak. Azonban drámai módon bontakozott ki a katolikus egyház és a nicaraguai kormány közti ellentét. Persze lehetne azon vitatkozni, hogy mennyire játszott ebben közre a Nicaragua elleni amerikai háború, mennyire tudta érvényesíteni akaratát az amerikai diplomácia. Tény, hogy a Vatikán 1984-ben hivatalos jegyzékben szólította fel a kormány három tagját, hogy váljanak meg hivataluktól¹¹, akik mind úgy nyilatkoztak, hogy nem hajlandók lemondani.

A nicaraguai papok azonban mégis megingatták a Vatikánt és számos jobboldali kormányzatot földrészükön, így például a Pinochet rezsimet Chilében. Abban az időben különösen harcra kész egyházzal kellett szembenéznie a kormányzatnak.

A felszabadítás teológiáját tehát nem szabad az események közül kiragadva vizsgálni. Mindig figyelemre kell venni, hogy milyen körülmények között született és milyen politikai, társadalmi hatások érték. Fontos, hogy a kor politikai légköre milyen és ez milyen reflexiót vált ki az egyes egyéneknél és országoknál. A felszabadítás teológiáját ezen szempontok alapján szeretném elemezni.

---

¹⁰ Newsweek, 1984. október 22-i száma

¹¹ Fernando Cardenal oktatási, Ernesto Cardenal kulturális és Miguel d'Escotto külügyminisztert. Ezenkívül jegyzékben szerepelt Edgar Parrales neve is, aki az Amerikai Államok szervezetében volt képviselő pap.

A felszabadítás teológiája

Megjelenése óta a felszabadítás elmélete egy folytonosan gyarapodó, élő szellemi áramlat a teológiai gondolkodásban. Ráadásul a teológiai gondolkodás történetében, mint ezt a képviselők nagyon öntudatosan hangsúlyozzák is, ez az első Latin-Amerikában született önálló teológiai irányzat, reflexió; előtte a földrész csak befogadónak, némának számított.

Mivel a felszabadítás teológiának több irányzata van, a következőkben Gustavo Gutiérrez perui pap, a felszabadítás teológiájának egyik első kezdeményezőjének és megfogalmazójának, valamint Leonardo Boff, brazil ferences, e teológiai irány egyik legnevesebb szerzőjének munkásságára szeretnék támaszkodni.¹² A többi irányzat általában csak kisebb kérdésekben tér el az előbbiektől.

Ember és társadalom a felszabadítás teológiájában

A felszabadítás teológiája olyan teológiai irányzat, amely a bázisközösségek, illetve a szegények egyháza, vagy népi egyház különböző áramlatai révén a többi földrészen egy konkrét tömegbázisra is támaszkodik és szoros kapcsolatot tart fent a gyakorlattal, ha úgy tetszik kezdettől túlmutat az elvont gondolkodás steril szféráin. "Azt hiszem, a gyakorlat kezdettől előtte járt a felszabadulás teológiájának. A felszabadulás teológiája valójában reflexió a gyakorlatra, a hit fényében" hangsúlyozza Gutiérrez. Fontos tényező, hogy a felszabadítás teológiájában a teológiát, "az Istenről való beszédet" megelőzi a cselekvés: "Az első momentum az Isten előtti csend. Ebből fakad az ima, amely tettekre, szolidáris cselekedetekre sarkall. A teológia a kontemplációt és a tettet követi. A teológia tehát egy második momentum." Mindezekből arra a mozzanatra szeretném felhívni a figyelmet, hogy egy új tényező jelenik meg, annyiban, hogy együttes gondolkodásra, cselekvésre serkentének a felszabadítás teológiájának előbbi gondolatai.

A felszabadítási teológia másik alapvető kérdése a szegénység. A szegénység egy olyan realitás, amelyet a latin-amerikai püspökök medellini (1968) és pueblai (1979) konferenciái embertelennek neveztek, s mely az evangéliummal ellentétben áll. A híres "opció a szegények mellett" tehát nem a felszabadítás teológiájának az önálló eredménye, ha úgy tetszik csak része a folyamatnak. Ebben a teológiában, amely szegényeknek kíván Istenről szólni, döntő kérdés a szegény értelmezése.

G. Gutiérrez megkülönbözteti a materiális szegénység fogalmát, vagyis az anyagi javak hiányát, a lelki szegénység fogalmát, amelyet lelki kiskorúságként értelmez, és a evangéliumi szegénység fogalmát. Gondolatmenetében alapvető szerepe van annak, hogy a mai világban nem a szegénység egyedi

---

¹² G. Gutiérrez: A felszabadulás teológiája
Leonardo Boff: Az egyház: karizma és hatalom

esetével kell szembenézni, hanem azzal hogy társadalmi osztályok, népek sőt egész kontinensek döbbennek rá szegénységük tudatára. A materiális szegénység a méltó megélhetéshez szükséges javak hiánya, az emberhez méltatlan állapot, az ő megfogalmazása szerint. Ezt pontosan is definiálja: "szegény ma az elnyomott, a marginális helyzetbe kényszerített ember, a proletár, aki elemi jogaiért harcol, a kizsákmányolt osztály által." Ugyanakkor beszél a krisztusi, az önként vállalt szegénység problémájáról is, amely elsősorban a szegényekkel vállalt szolidaritás akciójában nyilvánul meg, a jelen korban. Ez egyben tiltakozás is a szegénység ellen.

G. Gutiérrez és a felszabadítás más teológusai, mint majd látni fogjuk leginkább e társadalomkritikai aspektus érvényesítésekor használják a marxista szocializmus kategóriáit. A felszabadítás teológiája és a marxizmus közti párhuzammal egy külön fejezetben szeretnék foglalkozni. Meg kell azonban jegyezni, hogy e kategóriák többségét nem közvetlenül a marxizmusból vették át a teológia képviselői, hanem a 60-as évek közepétől feltűnő marxizáló újbaloldali közgazdaságtan szociológiai képviselőitől. G. Gutiérrez esetében Andre Hunda, Frank Oscaldo nevét említhetnénk, bár helyenként eredeti marxi utalások is vannak Gutiérreznél.

G. Gutiérrez szerint a felszabadulás három szintje

A felszabadítás, vagy felszabadulás fogalmának és dimenzióinak értelmezése váltotta ki talán a leghevesebb teológiai és belső egyházi vitát, lényegesen többet, mint a szegénység fogalma körüli viták.

Gutiérrez szerint a felszabadulásnak három egymással szorosan összefüggő, egymást feltételező, de fel nem cserélhető szintje van.

Az első szint, mely a marxista filozófusokat különösen érdekli, a politikai felszabadulás, a gazdasági, társadalmi, kulturális elnyomás megszüntetése, amely lényegében az ember önmegvalósítási folyamata. A 70-es évek elején; G. Gutiérrez a politikai felszabadulást a szocializmus megvalósításában látta, de hozzá kell tennem, hogy első könyvében nem definiálja sem a szocializmus fogalmát, sem a hozzá vezető utat.

A második szint az embernek a történelem egésze során megvalósuló felszabadulása. Ha az első szintet úgy értelmezzük, mint a tudományos racionalitás szintje, akkor ezt a második szintet úgy fogalmazhatnánk meg, mint az utópia szintje, melynek központi eleme az új ember kialakítása. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy Gutiérrez szerint ebben Latin-Amerikának a szocializmus új, eredeti latin-amerikai formáit kell felfedezni. Gutiérreznél az utópia egyszerre tartalmazza a jelenhez való kritikai viszonyulást, a jelen állapotainak globális elutasítását, s ugyanakkor az utópia nála egy jövőkép. Jövőkép valamiről, ami még nincs, de lehetséges, csak annyiban van értelme, amennyiben ez az utópia segít előmozdítani a valóság átforgalmazását.

A politikai akció és a hit között ez az utópiának minősített történelmi kategória teremt hidat. Azért is rendkívül érdekes ez a gondolatmenet, mert G. Gutiérrez azt hangsúlyozza, hogy az új ember kinevelése és a szocializmus megalapozása nem egymást követő külön fázisok, hanem egyidejű mozzanatok. A ma forradalmi mozzanatait a holnap embere viszi előre, az az ember, aki kritikusan értelmezi a jelent és elkötelezettje jövőnek.

A felszabadulás harmadik szintje a bűn rabszolgasága alóli felszabadulás, az Istenhez vezető út megtalálása a hitben. Gutiérrez ekkor úgy véli, hogy a kizsákmányolás és az elidegenedés elleni harc része a bűn elleni küzdelemnek, és ez a harc hozzájárul az egoizmus és a szeretet negálását célzó törekvések visszaszorításához. A felszabadítás teológiájának fontos a vallásos embereket mozgósító gondolata, hogy Isten országának növekedéséhez hozzá tartozik a történelmi politikai tett is, ez is része az üdvözülés folyamatának; ez minőségileg új gondolat a maga idejében, bár nem elégséges mozzanata isten országának a megvalósulásához.

A felszabadítási teológia és a marxizmus kapcsolata

A marxizmus Latin-Amerikában

A marxizmus szempontjából érdekes ideológia-vándorlás figyelhető meg. Az a marxizmus, mely meghatározó szerepet töltött be a XIX. sz. végén a nyugat-európai baloldali mozgalmak programjaiban, mely ideológiai eszközként szolgált Kelet-Európa országaiban és látványosan megbukott, fokozatosan elhagyja Európát és Latin-Amerikában tűnik fel újra. Felvetődik a kérdés: mely tényezők játszottak közre abban, hogy a marxizmus ilyen nagy hatással volt és van a harmadik világ gondolkodásmódjára?

Marx "A tőké"-ben gondosan elemzi a tőkés gazdasági rend kialakulását. A harmadik világ konkrét helyzetelemzését ugyanott kell kezdenünk, mint Marx: az "áru" fogalmával. Az áru és vele együtt a pénz és az ár ősi fogalmak, de szerepük valamikor nem volt túl jelentős. Az emberek többsége falvakban élt, és e falvak nagyjából önellátóknak számítottak. Az utóbbi évtizedekben a helyzet teljesen megváltozott. Ma a falvak lakosságának többsége árukat kell hogy termeljen, – vagy pedig a lakosság elköltözködik, s elmerül a városok nyomornegyedeiben. Milliók élnek itt teljes nyomorban olyanak, akik semmi mást nem veszíthetnek csak a szegénységük láncait. "Egykori falusi munkaeszközeik már elavultak, a tőke pedig kevesek kezében halmozódik fel, akik ezt a vagyont katonai uralommal akarják fenntartani."¹³ A távolabbi falvak bázisközösségeinek szellemi arculatát a papi befolyás határozta meg, mivel ide a hagyományos politikai erők – ideértve a kommunista pártokat is – még nem jutottak el. Itt az egyháznak kellett vállalnia és megtestesítenie a szegények millióinak ezt az igényét, mely az

---

¹³ Felszabadítás-teológia és marxizmus Magyar kurír 1985. szeptember 7.

elnyomás és az igazságtalan társadalmi struktúrák tagadásába fogalmazódott meg.

A társadalomelemzés módszere

A marxi társadalomelemzés szerint "minden eddigi társadalom története osztályharcok története". Tehát a társadalomba különböző érdekű osztályokat feltételez: "az elnyomó és a elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan hol palástolt, hol nyílt harcot vívtak."¹⁴ Az elnyomó és elnyomott kifejezések véleményem szerint nem objektív fogalmak, magukon viselik a megfogalmazó értékítéletét, így azt, hogy Marx az elnyomott társadalmi réteg szemszögéből kívánja elemezni a társadalom struktúráját, rendszerét és az igazságot – hadd használjam a fogalmat – a proletariátus oldaláról szemléli. Erre a társadalomelemzésre épül Marx gazdasági filozófiája és forradalomelmélete.

A felszabadítás teológiája annyiban hasonlít a marxizmusra hogy ez is a társadalom alsóbb rétegeinek, a szegények, proletárok szemszögéből elemzi a valóságot. Így alakult ki hogy a marxista társadalomelemzés módszerét és egyes fogalmai is átvette, és sajátos módon továbbfejlesztette. Változások marxizmushoz képest:

a, annak a kimutatása, hogy a marxista osztályharcelmélet nem lehet általános érvényű,

b, a termelési viszonyok és termelőerők kapcsolatára vonatkozó marxista tanítás továbbfejlesztése,

c, az osztályellentét gondolatának kiterjesztése.

Tehát szó sincs a marxista ideológia kritikátlan átvételéről. "A felszabadítási teológia számára mindig arról van szó, hogy a marxizmust közvetítő eszközként, intellektuális eszközként használja a társadalom elemzésére." (Boff-fivérek) Az alapvető hittapasztalat, melyből a felszabadítási teológia származik, kizárja a marxista filozófiát. A felszabadítás teológia tehát éles különbséget tesz a marxista elemzési módszerek és a marxista ideológia között.

A felszabadítás teológia az osztályharc fogalmán nemcsak munkás tőkés ellentétet és nemcsak a szegények gazdagok között ellentétet érti. Az osztályharc szó mögött Latin-Amerikában ugyanis az európai és az indián-mesztic Latin-Amerika között ellentét is meghúzódik. Korábban már megemlítettem, hogy a gyarmati rendszer erősen rányomta bélyegét erre a szubkontinensre. Majd a desarrollismo idején a társadalmon belül húzódo ellentétek tovább mélyültek. A modernizációs folyamat, a fejlett országok tőkepumpája egyes rétegek felemelkedéséhez, meggazdagodásához vezetett, míg más rétegek lesüllyedtek: a munkanélküliség és a szegénység valósággá vált számukra. Így annak az indián-mesztic Latin-Amerikának – mely a gyarmatosítás következtében az alsóbb rétegbe került – helyzete tovább romlott. A felszabadítás teológia ezért tesz

---

¹⁴ Marx-Engels: A Kommunista Kiáltvány

egyenlőséget az igazi latin-amerikaiak és a szegények között és ezért tesz különbséget a latin-amerikai szegénység és az európai proletariátus között. Hozzá kell tenni mindjárt, hogy Marxnál a kizsákmányoltak közé tartoznak mind a munkások, mind a szegények és mind a gyarmati függés alatt élő népek.

Van egy fontos hasonlóság a marxizmus és a felszabadítási teológia között, mely a társadalom elemzéséből következik. Mindkettőnél megfigyelhető az elmélet és a gyakorlat párhuzama. A felszabadítási teológiánál a túlvilági boldogságot megelőzi az evilági boldogság, a szabadság. A felszabadításnak Gutiérrez szerinti három szintje együttesen irányítják az embert az üdvözülés felé, Isten országának megvalósulása felé. Isten országának növekedéséhez pedig hozzátartozik a történelmi politikai tett, mely része az üdvözülés folyamatának. Marxnál a jövő képe, tudományos elmélete, azaz a jövő felfedezése maga is szükségszerű következménye a materialista történetfelfogás marxi forradalmának, a kapitalizmus ellentmondásai elemzésének. A jövő felfedezése, a kommunizmus perspektívája, mint világtörténelem egyszerre elmélet és harci program. Ezért is válhatott egyedülálló jelentőségűvé a marxi életmű.

Gergely Jenő marxista vallástörténész szerint a felszabadítás vagy forradalom teológiája a szocializmus iránti elkötelezettség biblikus-teológiai megalapozására jött létre. "A felszabadulás teológiájának kiinduló pontja az, hogy a szocializmusnak az ember teljes értékű megvalósítására irányuló törekvései összhangba hozhatók a keresztény humanizmus követelményeivel. Megpróbálja kiküszöbölni az emberi-isteni viszony azon értelmezését, hogy az Isten mindig előbbre való az emberi értékeknél és céloknál. Ily módon a kereszténység az ember önmegvalósítását hirdeti, mert az visz legközelebb az isteni célhoz. Ha az üdvtörténet az emberi önmegvalósítást szolgálja, akkor nem lehet tőle idegen a marxizmus sem, melynek emberi-társadalmi programja a humanista szocializmus."¹⁵

Összefoglalva

Világnézetük ellentétes volta ellenére mind a marxizmusnak, mind a felszabadítási teológiának visszavonhatatlanul közös öröksége az egyéni és társadalmi igazságosság és egyenlőség értékeinek védelme és kiküzdése. Mindkettőnek célja egy olyan jövő állítása az emberiség elé, melyben megvalósul az ember személyisége, szabadsága és humánuma. Ebben rejlik e két világnézet nagyszerűsége.

Közös pont ez a humanizmus és az, hogy mindkét elmélet társadalomvizsgálatát a társadalom alsóbb rétegei: szegények illetve a proletárok oldaláról folytatja a gazdasági, társadalmi élet jobbítása céljából. Így jutva el a forradalom gondolatáig, mely Marxnál egyetlen, míg a felszabadítás teológiánál egy lehetséges végső megoldás a cél érdekében.

---

¹⁵ Gergely Jenő: A felszabadulás teológiája

Fontos különbség, hogy az egyik filozófia materialista, a másik idealista alapokon nyugszik. Egyrészt hangsúlyoznám, hogy Marx elvetette azt az ateizmust, amely az ember lényegét isten tagadásán keresztül tételezi. Lukács József elemzése alapján a marxista ateizmus legfontosabb mozzanata nem a tagadás, hanem a nélküliség. A szocializmusban az emberi tudat fejlődése következtében az egyénnek nincs szüksége istenre, így transzcendens lényre, mivel nélküle is egy pozitív világot tud felépíteni. A teológia viszont nem vállalta és nem is vállalhatja fel a materialista alapú, ateista tartalmú ideológiát.

A felszabadítás teológusok számára a marxizmus felfedezése abból a kiküszöbölhetetlen tényből indul ki, mely Latin-Amerikában a megdöbbentő valóság: ez a szegénység. A marxizmus tűnt a legszisztematikusabb, a legkövetkezetesebb elméletnek, mely teljes körű magyarázatot nyújtott a felszabadítás teológusoknak a szegénységről, és talán az egyetlennek is, mely radikális lehetőséget adott a szegénység felszámolásához.

Az egyházon belül régi "hagyománya" volt az eretnek mozgalmaknak, mely a szegények érdekeit kivonta felkarolni. A latin-amerikai teológusok ezt a "hagyományt" akarták folytatni, de egy éles különbséggel a múlthoz képest: náluk a szegények nem az ember szeretet tárgyai, hanem saját felszabadításuknak alanyai. A paternalista segítséget felváltotta a szegényekkel való szolidaritás, akik saját emancipációjukért küzdenek. Ez az a pont, mely a felszabadítás teológiát a marxizmushoz köti. A dolgozóknak az egyenlőségért folytatott küzdelme maguknak a dolgozóknak a feladata lesz majd.

Gutiérrez elítélte a Vatikán, mert a krisztusi szegénység helyett a marxista proletariátusról beszélt: Ez a kritika azonban nem teljesen helytálló. A latin-amerikai teológusok a szegénységet morális, bibliai és vallásos kontaktusból közelítik meg. Isten maga is a szegények Istene, és Jézus is a most szenvedő szegényekben ölt újra testet. Gutiérrez szerint fogalma tágabb értelmű, mint a munkásosztály fogalma, mert beletartoznak mind a kizsákmányolt osztályok, mind az elnyomott rétegek, mind a marginalizált kultúrák (legutóbbi írásában már a nőket is megemlíti).

Néhány marxista maga is elfogadja a proletariátus fogalmát egy ilyen meghatározásban, mely érzelmi megközelítésű, pontatlan kategória. Latin-Amerikában mind a városokban, minit a falvakban óriási a szegénység: munkanélküliek, szezonális munkások, utcai árusok, marginalizált helyzetben lévő emberek, prostituáltak stb.

Érdekes felfigyelni milyen nagymértékű közeledés ment végbe a két világnézet között. Gondoljunk Gramsci vagy Goldmann írásaira. Csak egy ateista lehet jó keresztény és csak egy keresztény lehet jó ateista. (Gramsci) Mind a vallásos hit, mind a marxista hit egy "túlvilági" individuális értékben hisz. (Goldmann) Lukács József szerint: "közös mozzanataik... az embernek mint a földi történelem központi figurájának elismerése, az emberi szubjektivitás aktív szerepe a megismerésben és sorsunk alakításában, a többiekért viselt

erkölcsi felelősség vállalása stb. Ha jellemezni kellene az érintkezési mezőt: talán azt mondhatnám, keresztény humanitás és a marxista humanizmus különböző módon, de egyaránt transzcendálják a modern polgári pozitívizmus, szcientizmus, technicizmus koncepcióit, egy haladottabb, igazságosabb emberi rend kiküzdésére s az emberek személyes boldogulása céljaitól vezetve, eszméik érvényesítésére törekedve."

A keresztények oldaláról is a marxizmus sokkal toleránsabbá vált. Frei Betto brazil dominikánus pap a felszabadítás teológusoktól eltérően a marxizmusban nem csak egy elemzőeszközt és egy társadalomelméletet látott, hanem inkább ennek teljességét próbálta megérteni, mely egyszerre tudomány és utópia, elmélet és gyakorlat. Ez elvezette őt, hogy párhuzamot húzzon a kereszténység és a marxizmus között a legdöntőbb területen is – mely a forradalom.

Természetesen megmaradt a különbség a marxista ateizmus és a keresztény hit között. Amikor megkérdezték Frei Betto-tól, hogy keresztény létére, hogyan működhet együtt a kommunistákkal ezt válaszolta: "számomra a társadalom nem hívőkre és hitetlenekre oszlik, hanem elnyomókra és elnyomottakra: akik ebben az igazságtalan társadalomban akarnak élni és azokra akik harcolni akarnak az igazságért."

Frei Betto A kereszténység és marxizmus című művében a vallás szemszögéből vizsgálja a marxizmust és annak kereszténységhez való viszonyát: kezdve Marxtól Kautskyn és Lukácson keresztül a kubai gerilláig. Szemelőtt tartva, hogy lehet egyik világnézet marxista ateista, míg a másik istenben hívő, mégis megteremthetőnek látja az egységet a marxizmus és a vallás között – mégpedig a gyakorlat területén. "Az út arrafelé vezet bennünket, hogy eldobjuk előítéleteinket és tápláljuk az egységet; ez az út nem elméleti vita lesz, hanem az elnyomott felszabadítási küzdelmeknek az igazi megvalósulása." Sok időt el lehetne tölteni azzal, hogy a marxista kereszténység fogalmának van-e valami értelme a dialektikus materializmus nézőpontjából, illetve ami a valóságban történik hogyan magyarázható. Azonban tény Michael Löwy szerint, hogy a keresztény marxizmus él és tagadhatatlanul társadalmi és politikai tény. Nicaraguában és El Salvador-ban szerinte már nem szövetségről kell beszélni, hanem a két tábor organikus egységéről, hiszen a forradalmi mozgalmakban jelentős számban vettek részt keresztények. És nem csak ezekben az országokban, hanem Latin-Amerika más részein is a keresztények fognak nagy arányban a szegénység elleni mozgalom szószólóivá válni. Hogy megvalósul-e ez az egység Latin-Amerikában és hogyan sikerül a szegénységet felszámolni, a jövő kérdése. Tény, hogy mind a teológia és mind a marxizmus számára hihetetlen jelentőségű volt a felszabadítási mozgalom és hatása évtizedekig megmarad, és nem csak a latin-amerikai régióban, hanem az egész világon.

Sokkal több, mint gondolnánk

(Fehérgalléros munkások elbocsátása Amerikában)

A felkapott magániskolák tanárai Amerika-szerte arról számolnak be, hogy az iskolákba napközben beállító apák száma megdöbbentő. Ezek a látogatások nem annyira a szülői munkamegosztás hirtelen átalakulásának az eredményei, mint inkább annak a fájdalmas ténynek, hogy sok jómódú apa nem jár be többé hivatalába. Amerika jelenlegi gazdasági recessziója feltűnően különbözik az előzőektől. Most a fehérgalléros munkások és szakértők is elveszítik munkahelyüket, nemcsak a gyári munkások és az alacsony képzettségű hivatalnokok.

A recesszió elérte az amerikai menedzser és szakértő elitet is: könyvelőket, jogászokat, mérnököket, reklámszakembereket, vagyönügynököket és különösen a középrányítókat. A Korn/Ferry International fejvadász cég szerint 1990 utolsó három hónapjában a menedzserek iránti kereslet 19%-kal esett. 19 év alatt, amióta a cég nyomon követi a menedzseri foglalkoztatottság alakulását, ez a legjelentősebb negyedéves csökkenés.

Nem nehéz felismerni a csökkenés okait. Az Öböl-háború egyre mélyülő és elhúzódó recesszióval fenyeget. Több vezető; áruház-lánc csődöt jelentett be. Az amerikai hitel- és takarékszövetkezetek összeomlása elkedvetlenítette az: ingatlanpiacot. Az állásközvetítő irodák tartós hiánya is rombolja a kereskedelmi ingatlanpiacot.

A brókercégek már megszüntettek körülbelül 50.000 munkahelyet (csaknem az összes munkahely 50%-át), és több mint valószínű, hogy ez folytatódni fog. A KPMG Peat Marwick, az Ernst/Young és más nagy könyvelőcégek munkatársaik ezreit bocsájtják el. A kereskedelmi bankok, amelyek általában komoly erőfeszítéseket tesznek alkalmazottaik megélhetéséért, most gyorsabban szabadulnak meg embereiktől, mint az egyébként kevésbé állhatatos befektetési bankok.

A fehérgalléros elbocsájtások nagy változásokat idézhetnek elő a foglalkoztatási gyakorlatban. Ugyanis a munkaerőpiacon a fehérgallérosok jelentőségének csökkenése folytatódhat a recessziót követően is:

Teljes középírányító garnitúráktól válnak meg a vállalatok. Ez volt a fő költségcsökkentési módszer számos amerikai óriásvállalatnál, jóval a recesszió elmélyülése előtt. (Idetartozik a Xerox, a General Electric, a Time-Warner, a Polaroid és a Digital Equipment.) Most cégek százai követik az ő példájukat. Paul Ray/Carré Orban International (egy újabb

fejvadász cég) áttekintése szerint, a Fortune magazin listáján szereplő 1000 legnagyobb vállalat csaknem fele tervezi, hogy a következő 12 hónapban leépíti vagy átalakítja igazgatási személyzetét költségcsökkentés céljából.

Úgy tűnik, csak az egészségügyi ágazat képes ellenállni a nyomásnak, amely az adminisztratív felső vezetés csökkentésére irányul. Az egészségügy éves költsége folyamatosan, az inflációs ráta többszörösével emelkedett: ami egy alkalmazottra vetítve átlagban 17%-ot, 1990-ben 3217 dollárt jelentett. Az egészségügyi cégeknél a menedzserek fizetései nőttek, míg majdnem minden más ágazatban elbocsájtották őket.

A nagy társaságok buzgóbbak, mint valaha, hogy csillapítsák az elbocsájtott emberek megrázkódtatását. A demográfusok szerint képzett fiatal munkásokból akut hiány várható, amely fájdalmasan nyilvánvalóvá válik, amint a gazdaság stabilizálódik. Emiatt a cégek igyekeznek elkerülni, hogy érzéketlenséggel vádolják őket. A hivatalfőnökök is nagyobb zavarban érzik magukat, amikor menedzser vagy szakértő társaikat kell elbocsájtani, akikkel a golfklubban ismét találkozhatnak, mint amikor ugyanezt a gyári munkásokkal teszik. A zavarukat enyhíti, hogy elbocsájtott munkatársaik bőséges végkielégítést kapnak, és az elbocsájtó cég magára vállalja az új munkahely keresésének költségeit is.

A nagy nyertesek az állásközvetítő cégek, amelyek új munkahelyet keresnek a munkanélküli szakértők számára. Szolgáltatásaik az elbocsájtási csomagtervek megszokott részeivé váltak. Az elbocsájtott szakemberek éves fizetésének 15%-áért ők nemcsak egy másik munkahelyet segítenek találni az egykor megbecsült menedzsereknek, hanem hivatalt, titkárt, telefonkezelőt és a menedzseri élet egyéb kellékét is biztosítják számukra.

A fehérgalléros alulfoglalkoztatottak felbukkanása viszonylag új jelenség. Gail Foster, a Conference Board (egy New-Yorki agytröszt) egyik tagja szerint megmagyarázható, hogy a menedzserek és szakértők munkanélküliségének hivatalos adatai miért mutatnak ilyen alacsony szintet. A kimutatásokban tanácsadóként szereplő szakemberek gyakran valójában elbocsájtott menedzserek, akik részmunkaidőben dolgoznak korábbi fizetésük törtrészeért. Az önállóként nyilvántartott szakembereknek valójában reményük sincs arra, hogy találjanak egy teljes munkaidejű, jólfizetett állást. Vagy ahogy az állásközvetítő cégek durván nevezik: "egy igazi munkát".

(The Economist, 1991/II/2, 68-69. old., ford.: Tasy Zsigmond)

Évforduló

Kollégiumunk de facto 1981 áprilisában, de jure 1981 októberében alakult meg. Ez a tény lehetőséget nyújt arra, hogy a 10. évfordulót egy áprilistól októberig tartó, féléves ünnepléssé terebélyesítsük. Ennek keretében több programot és kiadványt kínálunk nemcsak a kollégium tagjainak, de minden érdeklődőnek, s így elsősorban a leendő tagoknak is. Reméljük, ezeken keresztül sikerül megfogalmaznunk elképzeléseinket, és talán megalapoznunk az elkövetkező időszak tevékenységét. Mivel – az események közelsége ellenére – még mindig csak tervekről van szó, ezért az itt jelzett részletek még változhatnak, bár mindenképpen szeretnénk tartani magunkat a közölt irányokhoz, s a további információkat a Fordulat későbbi számaiban (június, szeptember), illetve plakátokon keresztül igyekszünk majd terjeszteni.

ESEMÉNYEK

TEK-HÉT - Hagyományos tavaszi előadássorozatunk ezúttal azt vizsgálja, mi lehet a nap mint nap szajkózott "Felzárkózni Európához" jelszó mögött. Meghívó és részletes program a következő oldalakon.

NYÁRI TÁBOR - Hagyományos nyári táborunk ezúttal a nyitás jegyében kerül megrendezésre, ugyanis ha sikerül, akkor nemzetközi táborra fejlesztjük e rendezvényt. Egyes politikai és diáklapoknak küldtük el felhívásunkat, s reméljük, meg tudjuk nyerni más országok hozzánk hasonló gondolkodású fiataljainak érdeklődését. A tábor tíz napos, és augusztus második felében lesz. Részletek a következő Fordulatban.

TÖRTÉNELMI VITA - Kerekasztal-beszélgetés a kollégium szakmai alapállásáról, eddigi szerepéről és jelenlegi lehetőségeiről. A vita résztvevői: a kollégium korábbi, jelenlegi és leendő meghatározó személyiségei. Tervezett időpontja: október első hete.

KIADVÁNYOK

ÉVKÖNYV - Áttekintés a kollégium első tíz évének történetéről, főbb mozzanatairól; statisztikai adatok, dokumentumok és interjúk segítségével. Szerkesztők: Durucskó Mihály, Sugár András, Trautmann László. A megjelenés várható időpontja: szeptember.

KÖZGAZDÁSZOK MARXRÓL - Kétnyelvű szöveggyűjtemény, mely néhány Nyugaton; mindenekelőtt az Egyesült Államokban mértékadó közgazdász (Heilbroner, Galbraith, Leontief) Marxról alkotott képét gyűjti csokorba az érdeklődő, és esetleg angolul is tanuló olvasó számára. A kötet kiegészül fiatal magyar közgazdászok 1983-ban Marxról alkotott véleményével, és időrendi táblázattal. Szerkesztő: Andor László. Megjelenik: júniusban.

SZÓTÁR - Szolgáltató jellegű kiadvány azoknak a közgazdász-hallgatóknak, akik néhány évi egyetemi hallgatás után is úgy tapasztalják, hogy fogalmi zűrzavar él a fejükben, vagy ezen állapot bekövetkezésére számítanak már a kezdet kezdetén. Szerkesztő: Andor László. Szerzők: Balta Csaba, Banyár József, Bózsó Péter, Durucskó Mihály, Tasy Zsigmond. A megjelenés várható időpontja: augusztus.

TEK-hét, 1991

Tudományos tanácskozás a kollégium 10. születésnapján

"FELZÁRKÓZNI EURÓPÁHOZ?"

Április 8, hétfő – Történelmi háttér

PACH ZSIGMOND PÁL: A közép-kelet-európai régió kialakulásának világgazdasági összefüggései

(Hogyan értelmezhető Közép-Kelet-Európának a Nyugattól való elkanyarodása és ennek következtében kialakult sajátos fejlődése a Fernand Braudel és Immanuel Wallerstein nevével fémjelzett világrendszer-szemlélet alkalmazásával.)

április 9, kedd – Nyugat-Európa a 90-es években

(Hogyan írható le a fejlődésünket – mintaként vagy hatalmi centrumként, de mindenképpen – meghatározó európai tőkés integráció, annak különböző oldalai.)

PALÁNKAI TIBOR: Az integráció lényegi vonásai

CSÁKI GYÖRGY: Közgazdasági és pénzügyi problémák az egységesülő Európában

BORBÉLY SZILVIA: Az Európai Közösség társadalompolitikája 1992 után

április 10; szerda – Kelet-Európa a 90-es évek küszöbén

(Milyen történelmi adottságok határozzák meg Kelet-Európa esélyeit a 90-es években, van-e lehetőség önálló fejlődési stratégia kialakítására?)

KRAUSZ TAMÁS: A sztálinizmus öröksége

MORVA TAMÁS: A gazdasági reformok öröksége

LÓRÁNT KÁROLY: Az adósságválság öröksége

Április 11, csütörtök – A felzárkózás távlatai - kerekasztal-vita

SZENTES TAMÁS, SALGÓ ISTVÁN, SZIGETI PÉTER

(Előzetes kérdések: a társadalom adaptivitásának lehetőségei és korlátai, a modernizáció-elméletek relevanciája; nemzeti és regionális stratégiák lehetőségei, közgazdasági receptek társadalmi feltételei (konfliktusveszélyek), a balkanizálódás fogalma és elkerülhetősége, az Új nemzetközi munkamegosztásból származó előnyök és hátrányok, a társadalom kettészakadásának következményei, a függetlenség és szuverenitás értelmezhetősége, a Nyugathoz való viszony: másolás vagy alkalmazkodás, esetleg valami egészen más.)

Az előadások kezdete: hétfő, kedd és szerda: 16.30, csütörtök: 17.00.
helye: a kollégium (Ráday u. 43/45) könyvtárterme

Az előadások előtt és után szórakoztató programok várnak!

FILMEK – vetítés (video) minden nap 15.00-tól és 22.00-tól

Csendesek a hajnalok

Hair

Eper és vér

És mégis felkel a nap

Kiálts szabadságért

Lángoló Mississippi

KAKAÓ-BÁR – benne: tere-fere a kollégium tagjaival

A hét egy-egy napján:

SZELLEMI ÁRVERÉS (játékos vetélkedő)

ÖREGEK-IFJAK és FIÚ-LÁNY labdarúgó rangadó

TÁNCHÁZ

DIAPORÁMA-SHOW

Szombaton, 13-án: kirándulás

(jelentkezni lehet bármikor a TEK-hét folyamán, illetve a meghirdetett indulási helyen és időpontban)

Jöjje-TEK!
(ha ráér-TEK...)

International Marxist Review

Europe – Horizon 1992

Gáspár Tamás:

A parti még nincs lejátszva

– európai horizontok –

Mottó: "We have to fight
against the Common Market
– in the name of-Europe"
(Rocard)

Az Európai Gazdasági Közösség (továbbiakban EGK, Közösség, Közös Piac, stb.) története kihívásokra adott válaszok története. Ahogy az integráció születése egy történelmi trend adott pontja, úgy az integráció jelenlegi továbbfejlesztési igénye is hasonló pont e trenden. Az integráció (mai hétköznapi értelmében használva) életre hívása a Nyugat-Európában klasszikusan létrejött nemzetállamok értelmes válasza volt arra a tendenciára, hogy az újratermelés nemzeti szintről lassan áttevődik nemzetközi szintre. Az integráció továbbfejlesztési kísérlete pedig útkeresés arra a tendenciára, hogy a világgazdaság a hetvenes években alapjaiban változott meg, a kapitalizmus egy új korszaka alakult ki. Ez pedig gazdaságilag többek között azt jelenti, hogy az újratermelés nemzeti szintről ténylegesen is áttevődött nemzetközi szintre, amit éppen a transznacionális társaságok egyre jobban meghatározó szerepe képvisel. Másrészt ahogy az integráció születése az ötvenes évek második felében konkrét gazdasági és politikai okokra vezethető vissza, úgy a kilencvenes évek eleji továbblépésnek is megvannak a konkrét előzményei. De miért pont a nyolcvanas évek közepén jutott egyesek eszébe a továbblépés, miért pont ekkor kezdtek el lázasan dolgozni a Közös Piac tényleges létrehozásán, több mint egy évtized pangás után?

Régi reflexek – "külbirtokok" szerzése

A fent említett kihívásokra a Közösség erőforrásainak bővítésévei próbált választ adni. A horizontális (kibővülések) és vertikális (modernizáció) megoldások nem választhatók el teljesen egymástól, az első lépésekre mégis sokkal inkább az extenzív megoldás a jellemző. A hetvenes évek elején a dinamizmus megtörése és az amerikai felügyelet egyre nyomasztóbb terhe vetette fel először a többször bojkottált angol csatlakozási kérelem felülvizsgálatát, illetve egy ír-dán csatlakozás lehetőségét. Az 1973-as kibővülés sikeresnek tekinthető, hiszen az első olajárrobbanást nagyobb megrázkódtatás nélkül átvészelték, és a brit gazdasági potenciállal az USA ellen is eredményesebben léphettek fel. A második olajárrobbanásra adott hasonló válasz már sokkal ellentmondásosabb. A dél-európai kibővülés megemésztése ugyanis csak a Hatok illetve Kilencek közti eltérések növekedésével volt lehetséges, és ez a megoldás jelentősen erősítette a strukturális problémákkal küszködő szárnyat. Hamar kiderült, hogy a régi reflexek előbb-utóbb. alapjaiban kérdőjelezzik meg az integráció működését, hiszen a hasonló gazdasági struktúráról, hasonló fejlettségi szinttől egyre távolabb kerültek (illetve kerülnek), és a Római Szerződés elvein álló egészséges működéshez szükséges egészséges méret nagyság illetve működőképes adminisztráció sorozatosan viták középpontjába került. Így aztán a nyolcvanas évek közepétől lázasan álltak neki. új alapelvek és kutatási-fejlesztési

programok kidolgozásának (ESPRIT, EUROATOM, RACE, BRIT – hogy csak a legismertebbeket említsem) figyelembe véve, hogy az Egyesült Államok előnye többek között óriási egységes piaca, míg a nyugat-európai piac szétszabdalt. Japán olcsó munkaerejével van előnyben a Közösséggel szemben, ahol a munkaerő drága. Az EGK egyetlen előnye: intellektuális fölénye. Másrészt az EGK országai lázasan keresik, hogy mi is köti őket igazán össze, hiszen ezek a modernizációs reformtörekvések sokkal nagyobb léptékűek. Leegyszerűsítve arról van szó, hogy a kereskedelmi akadályok kiküszöbölése a már elért vámunió kivül a fiskális és adminisztratív akadályok lebontását is jelenti. Ennek egyik kritikus pontja a tőkeáramlás, amelynek a fizetési mérlegekre, valutaárfolyamokra gyakorolt hatása kérdéses. Ha ezen a Közösség túl akar lépni, a megoldás a monetáris unió, a közös valuta lenne. Ez azonban egyben hatalomkoncentrációt is jelent, hiszen egy központi bank a nemzeti irányítások felett áll, ezáltal a nemzeti kormányok politikai tere szűkül, ami pedig politikai, szociális feszültségeket okoz. Erre a megoldás a politikai unió. Ami az országok elképzelésében közös, az az ijedtség és az az álláspont, hogy a választ integrációs szinten kell megadni.

Az integráció magasabb szintjét, illetve az előbb említett leegyszerűsített gondolatmenetet azonban egészen másként képzelik el. A "mélyítő szándék" a gazdaságpolitikák összehangolását, a piacok összekapcsolódását tűzi ki célul. A transznacionális társaságok (elsősorban nyugatnémet) vonala nagyobb léptékben gondolkodik, számukra Nyugat-Európa csak egy pont. A "szélesítő szándék", a Nagy Európa, melyet elsősorban Franciaország képvisel, politikailag jócskán átítatott. Gondaljunk vissza az EGK születésére, ahol a Párizs-Bonn tengely NSZK-nak az elszigeteltségből való kilépést jelentette, Franciaországnak viszont a lehetőségét, hogy ellenőrizni tudja ősi gazdasági ellenfelét, akitől még háborús vesztesként is tartott. A franciák által elképzelt Nagy Európa éppen egy ilyen "szavazógép" létrehozását jelenti, amellyel ellensúlyozni tudja a gazdaságilag lehengerlő Németországot. Éppen ezért a sokat és sokak által emlegetett Európai Ház – amiről még nem derült ki, hogy micsoda – nem egy pragmatikus, jól körvonalazható cél vagy program, hanem sokkal inkább egy politikai demonstráció annak befolyásolására, hogy az integráció mely további szintje valósuljon meg.

Rend a rendetlenségen keresztül

A már említett lázas és izgatott útkeresésből a nyolcvanas évek közepén megszületett a várva-várt gyermek: az Egységes Európai Okmány (Single European Act). A gyermek igazán jól sikerült, van keze is meg lába is, hiszen magában foglalja az EGK intézményrendszerének és döntéshozatali mechanizmusának korszerűsítését, a Római Szerződés Módosítását; illetve az együttműködés új elemeinek megfogalmazását. Egyesek szerint azonban kicsit köhög (sőt mások szerint TBC-s, ami fertőző is), de biztosan csak félrenyelt, és különben is olyan szép, fiatal és anyuka reménysége. A Római Szerződés ugyanis kiegyensúlyozott növekedést ajánlott, filozófiája az "egységesítés, harmonizáció" volt. Az eltérések azonban fokozatosan nőttek, illetve nőnek, és a problémák halmozódtak. A hetvenes évek eleji kihívásra adott keynesi keresletösztönző válasz az inflációs várakozások korában már nem a növekedést fokozta, hanem az inflációt és a szerkezetváltás elmaradását. A nyolcvanas évek válasza az újabb kihívásra

már kínálatösztönző. A növekedési potenciál ugyanis sokkal inkább a regionális szintű kínálaton alapul, mint a nemzeti szintű keresleten. A termelékenységbeli különbségek nagyobbak ugyanazon szektor különböző szektorai között. Adott terület homogenitása, szektorai hasonló termelékenységnövekedése a szektorok szoros kölcsönös függésében (erőforrások komplementer hasznosítása, hasonló jövedelmek, keresetek) jelenik meg.

Ezt a kínálatösztönző választ fejezi ki a SEA ideológiája, a "rend a rendetlenségen keresztül", ami a harmonizálás helyett éppen a deregulációt hangsúlyozza és a nemzeti szabályozások közötti versenyt. Sokkal tisztább munkamegosztás kezd kialakulni, amelynek eredményeként a GDP 5%-os növekedését, a szérianagyság növekedéséből adódóan a termelési költségek csökkenését várják. Feltételezik a fogyasztói árak növekedésének 6%-os csökkenését, illetve 2-5 millió új munkahely létrejöttét. A jelenlegi válság szerintük csak az új szociális harmóniát hozó posztindusztriális társadalom születési fájdalma.

Darwini tisztogatás

Van, akinek azonban erről más a véleménye. Az egységes belső piactól várt költségcsökkenés, beruházás-élénkülés, növekedés, új munkahelyek létrejötte, versenyképesség-javulás közel sem ennyire egyértelmű. Mindenekelőtt a beruházási döntéseket nem önmagában a piac mérete befolyásolja, hanem a jövedelmezőség (ami ennél több tényező függvénye), illetve a kockázat nagysága. Nyugat-Európa problémáinak többsége nem a tőkehiányra vezethető vissza, hanem arra, hogy a meglévő tőke a kontinens helyett inkább a tengerentúlra, illetve a feldolgozóipar helyett inkább a kockázatmentesebb pénzügyi szférában keres befektetési lehetőséget. Másként, egyelőre nyitott kérdés, hogy a nagyobb mozgásteret maguk a tagállamok, vagy az USA és Japán tőke lesz képes erőteljesebben kihasználni. Felmerült az is, hogy az európai cégek csak a felszínen integrálják az európai dimenziót. Lényegében külön megállapodásra törekednek amerikai és japán cégekkel, mert így olyan előnyökhöz és piacokhoz jutnak, amit egyszerű európai orientációval nem tudnának elérni. Maxime Durand szerint az európai kapitalizmust a gazdaságpolitikai koordináción át való homogenizálás és a nagy európai cégekre koncentráció erősítené meg. Ezek közül azonban egyik sem teljesül, így nem beszélhetünk "európai" kapitalizmusról, míg amerikai, japánról igen.

A homogenizálás valóban a SEA alapelveinek mond ellent, a nagy európai cégekre koncentráció pedig a nyolcvanas évek elejéig volt jellemzője a tőkekoncentrációnak: Az összeolvadások eddig nemzeti szinten folytak, amit a Közösség bátorított, most pedig nagy európai csoportok alakulnak európai, amerikai, japán cégek között. A hetvenes évek közepe óta nekilendült tőkekoncentráció komoly sokkot okozott a munkaerőpiacon, ezt a SEA ezek szerint valószínűleg erősíteni fogja. Egyes szerzők (Pierre Baron, Maxime Durand, Ernest Mandel, Claude Gabriel, Catherine Verla) heves aggodalmukat fejezik ki a munkaerőpiaccal kapcsolatban. A fokozódó tőkekoncentráció, a SEA ideológiája, a dereguláció sokak szemében a legéletképebbek darwini fennmaradásának tűnik, és heves támadásokat intéznek a munkaerőpiacot érő sokkok miatt. Hangsúlyozzák, hogy a világgazdasági szerkezetváltás nem mentesíti az európai tőkéket a válság és a munkához való jog megnyirbálásának felelőssége alól. A nemzetközi

tőkés verseny növeli a termelékenységet, amit az 1992-es célok csak felerősítenek, mindez pedig növeli a szociális – elsősorban munkanélküliségi – problémákat. A munkanélküliség csökkentéséhez a képzetlen és félig képzett munkaerő mozgására lenne szükség. Ezt a mozgást, a tőke mobil jellegével ellentétben, teljes utópiának tartják. A SEA komoly hangsúlyt helyez arra is, hogy az egységes belső piac indukálta beruházások rengeteg új munkahelyet teremtenek. Ez ugyan igaz, de az is, hogy ugyanakkor rengeteg meg is szűnik a tőkekoncentráció illetve szerkezetváltás miatt, azaz az új munkahelyek nem ugyanabban a szektorban keletkeznek és valószínűleg nem is azonos képzettségi szintet kívánnak: Az pedig egyáltalán nem biztos, hogy az új inkahelyek éppen a legkorszerűbb technikát képviselő szektorban keletkeznek. Az említett szerzők szerint is az európai integráció a hagyományos, kevésbé dinamikus ipari szektorban jön létre. Azaz a SEA-től várják a csodát: a nagyobb növekedést és a több munkahelyet. De a működési mechanizmusokat nem vizsgálják, azok működését magától értetődőnek veszik.

Az EGK adminisztrációja megpróbálja a növekvő eltéréseket is kezelni – de mindig csak utólag. Nincsenek egyértelműen meghatározott politikák, és ezek nincsenek összehangolva. Ahogy Pierre Baron írja, a neoliberais nyomás hatására mindent feláldoznak a verseny oltárán, de a politikák tényleges tartalmát sohasem fogják megvitatni. Azaz mind a SEA, mind a hazai piacok fejlesztése egy közös ipart, összehangolt gazdaságpolitikát és szociálpolitikát nélkülöző program.

A vélemény jól fejezi ki azt a jogos ellenvetést, hogy az Európai Okmányoknak nincs szociális dimenziója. A részletes elemzések véleményem szerint azonban némi kiegészítésre szorulnak. A munkanélküliség és bérproblémák tárgyalásakor elfeledkeznek arról, hogy a munkabéreknek ma már nem ugyanaz a szerepe, mint a Római Szerződés idején. Igaz, hogy makroszinten lényegesek a bérszínvonal-különbségek, de ez elsősorban olyan különbségek esetén igaz, mint Nyugat-Európa és a Távol-Kelet. Másrészt mikroszinten a munkabéreknek egyre kisebb a súlya a termelési költségekben (a kutatási költségekhez képest például). Jogosan vetik fel, hogy az európai piacok nem kapcsolhatók simán össze, mert ezek szociális formációk is – azaz egy-egy probléma szociális dimenziója, így megoldása is más és más. Így a SEA nem megoldás a kapitalizmus válságára, mert egy egyszerűen nagyobb integráció nem elegendő a kezelésére, a munkanélküliség csökkentésére. Az integrációnak pénzügyi és politikai téren is korlátai vannak. A termelés nemzetköziesedése ellenére az államokkal való szoros kapcsolat és a nemzeti jelleg is megmarad. Hiányzik azonban a megalapozott és programszerű alternatíva. Helyesen ismerik fel, hogy a Közös Piac válasz a termelés internacionalizálódására, hogy egy szociális dimenziójú alternatívával ehhez igazodni kell. Azaz a követelések egy része (pl. a 35 órás munkahét) csak nemzetközi erőfeszítésként értelmes, és az alternatíva megfogalmazásához az EGK küzdőteret jelent. Ebbe a küzdőtérbe azonban egyelőre csak a palánkon kívülről, hangosan, ujjal mutogatnak, konferenciákon és emberi jogi nyilatkozatokon túl még nem nagyon léptek.

Öröm (?) az ürömben azonban, hogy nem ők az egyetlen (politikait erő, amely a változásokat követni tudná, és amely a kihívásra egy közös programmal válaszolni tudna. A globális problémákat nem lehet egy országban megoldani, az Európai Házat sem lehet különböző alapokon felépíteni. De mi legyen ez az alap?!

A parti még nincs lejátszva...

Tasy Zsigmond:

Az értelmiség útja a konvergencia-elmélethez

(Szilánkok Galbraith és Konrád-Szelényi kapcsán)

Az új osztályról

A tőke megszemélyesülése, a tőkés külsődleges a tőkeviszonyhoz (a hierarchikusan-bürokratikus szervezett munkafolyamathoz) képest. A tőkés leválasztható a tőkeviszonyról "kelet-európai utas", adminisztratív módon és "európai utas", szerves módon. (v.ö.: A tőketulajdon és a tőkefunkció elválhat egymástól.) Ez a szétválasztottság húzódik meg a menedzserszocialista-technostrukturalista-újosztályista elméletek mögött. Az előző elméletek közös hiányossága, hogy csupán konstatálják a gazdasági-hatalmi pozíció átrendeződésének tényét anélkül, hogy konkrét mozgását, mechanizmusát feltárnák. A munkaerő fölötti kontrollmechanizmusok vizsgálata nélkül a gazdaság szférája "fekete doboz" marad, amelyhez szervesen nem lehet hozzáilleszteni a menedzseruralmat. Ezekben az elméletekben, a biztató csírák ellenére, újratermelődik a gazdaság és politika liberális eredetű szétválasztása: így a gazdaság a technológiai determinizmus, a szükségszerűség vagy éppen az önszabályozó piac világa lesz, de semmi esetre sem "a társadalmi viszonyok erőtere".

A tőketulajdonról

Megkülönböztetünk formális-jogi tőketulajdont és reális tőketulajdont. A formális tőketulajdon alárendeltje a reális tőketulajdonnak.

A formális tőketulajdon rendelkezési jogot, egyenrangú tőketulajdonosok közötti kizárási viszonyt jelent. Horizontális, forgalmi, piaci kapcsolatot jelöl. Tehát: a formális tőketulajdon tulajdonképpen ÁRUTULAJDON.

A formális tőketulajdon lehet állami és privát tőketulajdon. A differenciálódás csak jogi deklaráció kérdése. Kelet-Európában esetleg politikai aktusé.

A reális tőketulajdon ÖNMAGA REPROOUKCIÓJÁNAK, vagyis a munkaerő fölötti kontrollmechanizmusnak (a tőkeviszonynak) fogalmi sűrítése. Döntő pontja: a munkaerő megfosztása azon képességétől, hogy saját tevékenységét átlássa és ellenőrizze. Így a kollektív termelőszubjektum tevékenysége és terméke (vagyis önmaga) idegen hatalmak birtokába jut.

A reális tőketulajdon a formális tőketulajdon állami és privát típusát egyaránt jellemzi. Másszóval: a privát típusról az államira való áttérés (államosítás) illetve az ellentétes mozgás (privatizáció) nem jelenti a reális tőketulajdon megszüntetését. Ugyanis a reális tőketulajdonnak nem feltétele a "reális" tőketulajdonos (v.ö.: előbbi szilánk).

A reális tőketulajdon a tulajdonképpeni TŐKETULAJDON.

A piacról

A piac (a forgalmi szféra) külsődleges és alárendelt a tőkeviszonyhoz (a hierarchikusan-bürokratikus szervezett munkafolyamathoz) képest. A piac leválasztható a tőkeviszonyról "kelet-európai utas", adminisztratív módon és "európai utas", szerves módon (például vállalati fúziókkal).

A piaci folyamatok előfeltételei, "bevezetői" a tőke termelési folyamatának, "ugyanakkor alárendeltjei és elleplezői is: "fecseg a forgalom, ..."

A piaci forgalom kikapcsolása (Kelet-Európa) és kikapcsolódása (Nyugat-Európa) annyiban segíti az elméletet, hogy felszínre dobja a lényegét, a hierarchikus termelészervezést. (Természetesen feltétel marad továbbra is, hogy a munkavállalók piaci-elszigetelt-atomizált módon lépjenek be a termelési folyamatba.) Ugyanakkor ezt a fejleményt mégsem lehet a tőkeviszony empirikus megvalósulásának tekinteni, mert a forgalom, a tőkeáramlás tévesztése miatt a tőke általánossága-kozmpopolitizmusa is csorbát szenved: monopolista és ágazati érdekek akadályozzák a totális munka- és befektetés-közömbösség kialakulását. Ezek az érdekek egyben a korporativista-konzervatív-közösségimitáló (eufemisztikusan: konszenzusos) ideológiák melegágyai.

A politikai rendszerről

A politikai rendszer külsődleges és alárendelt a tőkeviszonyhoz (a hierarchikusan-bürokratikus szervezett munkafolyamathoz) képest. A külsődlegesség nem liberális értelemben értendő, amely szerint a gazdaság és a politika két különböző, önálló racionalitással rendelkező alrendszer, hanem abban az értelemben, hogy a gazdaságban bennrejlő politikai-hatalmi viszonyok NEM-EGYÉRTELMESEN DETERMINÁLJÁK a kormányzati-politikai formákat.

Tehát a tőkeviszony bázisán egyaránt magasodhat a pártállam és a parlamentáris demokrácia épülete. (Azonban figyelmeztetném az élözők alapján föllekesült, politikai rendszert váltó kőműveskelemeneinket, hogy a gazdasági hierarchia szilárdsága mindvégig feltétel marad.)

A politikai rendszerek különbsége az, hogy az azonosság bázisán megmagyarázzák a galbraithi próféciát anélkül, hogy elfogadnánk annak vulgáris technológiai determinizmusát.

Piac és terv a "létezett szocializmusban"

A PIAC megszüntetésének kelet-európai, szerves útja nem jelenti a gazdasági elkülönültsége felszámolását. A társadalmi-gazdasági szétválasztottság változatlan új forgalmi-koordinációs mechanizmust szül: ez a KÖZPONTI TERVEZÉS. A forgalmi szféra eme meghasonlottsága a politika felhőrégióiban, vagyis a funkcionális (piacorientált) és ágazati (tervorientált) apparátusok egymásnak feszülésében is megnyilvánul. Másszóval: a munkaszervezet iránt érzéketlen "piac vagy terv"-dilemma az "elitek körforgásának" ideológiai tükröződése lesz.

A forgalmi-politikai meghasonlottság elvileg két módon oldódhat meg: 1. a forgalmi-politikai szétforgácsoltság nyílt elismerésével és a gazdasági hierarchia megörökítésével (POLITIKAI rendszerváltás), 2. a gazdasági hierarchia felszámolásával és a forgalmi-politikai szétforgácsoltság ezzel együtt járó eltűnésével (TÁRSADALMI rendszerváltás).

A MŰ

A művészetre éhes és értő közönség az elmúlt időszak talán legsikeresebb előadását élvezhette mikor részt vett a TEK Theatre "The six days..." című performance-án. Már maga a helyszín megválasztása is szokatlan lehet azok számára, akik nem ismerik a társulat kötődését Bodajkhoz. Pár évvel ezelőtt itt szintén egy emlékezetes alakítást nyújtottak.

A mű cselekményváza viszonylag egyszerű: egy, kollégium tagsága előadásokat szervez (micsoda finom megoldás: előadás az előadásban!) magának és érdeklődőknek s eközben a XX. szd.i emberi együttélési formák sokszínűségét mutatja be. Többféle emberi személyiségtípust vonultatnak fel, melyeket konkrét helyzetekben, konkrét feladatok megoldása közben egy-egy villanásnyira előtérbe állítanak. E cselekményvázra építve igen bonyolult kapcsolatrendszereket tárnak fel. A különféle jellemek kölcsönhatásba kerülve egymással konfliktusokban csapnak össze, melyeket vagy párosan, vagy csoportosan oldanak meg.

A performance alapmondanivalója talán egy útkeresés sikeres elkezdésének, a több alternatíva közül helyes választásnak a misztériumát tárja fel. Mert bár a századvég dekadenciájában lebegünk a kiút nem lehet más, mint atomizáltságunk megszüntetése, S ebben egy kollégiumnak – melyet felruházhathatunk bármiféle jelzőkkel – nagy szerepe van. Misztikumról beszéltem, de szerintem helytálló a kifejezés, mert az előadás folyamán egymásra találtak emberek, véleményeket cseréltek, jobban megértették, megismerték egymást. Mi más ez, ha nem egy csodálatosan szép folyamat? E tekintetből "pozitív végkicsengése" volt a Játéknak, ha lehet a nem sablonos cselekvésre sablont erőltetni.

Az előadás további nagy újítása, hogy szimultán helyszíntechnikát alkalmazva egyszerre több kisebb rész-színpadon folyt a cselekvés. Legalább hét fő helyszín körül csoportosultak a művészek és résztvevők. Két ilyen kisszínpadot emelnék ki: a két társalgót. Az alsóban folytak a konkrét előadások, a játékok nagy része, a közönség itt volt legtöbbit együtt. A közös cselekvések színtere volt ez a kis szoba, mely többször metamorfózison esett át. Hiszen volt előadó, volt játékerem, volt TV-szoba. Megdöbbenő frissességgel váltottak a művészek egyik színről a másikra. Számomra ez a helyszín az Emberi Arcok Terme volt. Az utolsó két nap folyamán azonban a kezdeti lendület mintha szétfoszlott volna, köszönhető ez annak, hogy a performance lényegéhez tartozik a szereplők szabad áramlása, vándorlása. Sok résztvevő elhagyta a Kísérletet mielőtt véget ért volna.

A fenti helyiséget legszívesebben a Materialitás Termének nevezném, ugyanis itt folytak a napi reggelik. De nem is elsősorban a rituális közös étkezés volt hangsúlyos számomra, hanem az azt követő pusztulás allegorikussága: Elhagyott tejeszacskók; morzsák, félbeszakított kiflik, vérszínű dzsemfoltok a szétszórt asztalokon. A társulat minden reggeli étkezésében ilyen indirekt szimbólumokkal manifesztálta tiltakozását az elsivárosodás ellen. Kiérezhető volt, hogy a XX. szd. a pusztulás korszaka mikor minden élettevékenység az emberiség hanyatlásához-vezető lépcsőfok, melyet nap mint nap bejárunk. Az előbbi installációk egy kiégett, elszürkült civilizációt ábrázoltak, melyet csak a 24. órában ment meg az öntudat újbóli visszanyerése (takarítás). Ez imponáló hitet látta, mely újabb nagy pozitívuma az előadásnak.

Összességében igen színvonalas bemutatót láthattunk ettől az igen tehetséges társulattól. Előadásuk nem volt híján az elgondolkodtató, komoly mondanivalóknak sem, de ezzel épp aktivitásra ösztönözték a résztvevőket. Bizonyítva ezzel, hogy egyedül csak egy ilyen közös cselekvés nyújthat menedéket a szürkeség elől.

Eduard Bernstein:

A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai
Kossuth, 1989

A könyv a munkásmozgalom és a marxizmus fejlődésének olyan fordulópontján születik, amikor megtörténik a "nagy szakadás" a kommunista és a szociáldemokrata pártok között mind eszmeileg, mind gyakorlatilag. A századvég marxizmusának egyik kulscsönyvét adta ki a Kossuth Könyvkiadó 1989-ben, hiszen Bernstein képes arra, hogy közérthető formában, egységes logikai rendben gondolja végig a marxizmus megtisztítását a dialektikától a filozófiában, a közgazdaságtanban és a tudományos szocializmusban vagy – a reformévfolyamok kedvéért – a politológiában.

Filozófiailag Bernstein a marxi elméletéről leválasztja a hegeli dialektikát, azt állítva, hogy a fejlődést, a mozgást nem lehet megismerni. Pusztá spekuláció az erre való törekvés. Ezzel a tétivel valójában illeszkedik a korszak polgári filozófiájának alaptendenciájához, amit két szóval neokantiánus fordulatnak neveznek. Mit takar ez? Társadalomfilozófiailag a hegeli dialektika a társadalom egyes szereplői közötti ellentmondásokat mozgásukban ábrázolja, ezek megszűnhetnek, újratermelődhetnek stb. A kanti logika szerint azonban a társadalmi ellentmondás alapvetően feloldhatatlan, és elsősorban eszmei, tehát nem a valóságos viszonyokból származik, hanem fordítva, a dolgok mozgása származik belőle.

Mi bizonyítja azt, hogy Bernstein hüen követi a neokantiánus fordulatot? Egyrészt, hogy kettészakítja a marxi elméletet örök és változtathatatlan, illetve egy történelmileg meghatározott korszakhoz kötődő részre. Marxistának pedig az vallhatja magát, állítja Bernstein, aki elfogadja ezt az örök és változtathatatlan részt. Logikailag ez már önmagában is ellentmondás – legyen bár a kanonizált marxi tanok között a történelmi materializmus is, pusztá dogma lesz – hiszen így a marxizmus csak értékválasztás és mint ilyen, kötőanyag. Tehát nem a társadalom fejlődéséből származó követelmény az "osztályosodás", hanem azonos értékrendű emberek összetartozása az osztály.

De vajon mi lesz Bernsteinnél az az örök és alapvető viszony, ellentmondás, amely meghatározza a dolgok valódi mozgását? Ez, véleményem szerint az osztályharc, tőke és munka, tőkés és munkás közötti szakadatlan küzdelem...miért is? Hiszen a bernsteini logikában a fejlődésnek nincs vége. Ezért a megoldás a távoli utópiába kerül, az osztályharc valójában feloldhatatlan a szociáldemokrácia szerint. Csak jelzem itt, hogy az elmélet másik ága, Lenin, Gramsci éppen ezt oldja meg a dialektika segítségével, az osztályharc fejlődésének náluk van kimenetele. De mielőtt rátérnénk ennek politikai alkalmazására, nézzük meg mihez vezet ez a közgazdaságtanban.

Az osztályharc kantiánus felfogásából következően tőke és munka között az alapvető viszony változatlan, a termelés csak tőkés termelés lehet, tehát csak a géphez rendelhetik hozzá a munkást, fordítva nem. Éppen ezért az érték társadalmisága

eltűnik, elvont absztrakció lesz, aminek segítségével Marx bebizonyítja a többletermék létezését. A közvetlenül érzékelhető és ezért a szociáldemokrácia számára elsődleges elem éppen ez a többletermék, így a szocializmus előfeltétele termelés szakadatlan növelése, a gazdasági fejlődés. A szociáldemokrácia feladata pedig az elosztás megfelelő alakítása. Csakhogy ezzel kikerüljük azt a problémát, hogy a fogyasztó egyben termelés is és a termelés fogyasztás is. Az elosztás megváltoztatásával már magába a termelésbe is belenyúlunk, a termelési tényezők közötti viszonyt ha megváltoztatjuk, ekkor a tőkés termelést korlátozzuk.

Itt tehát egy olyan elem merül fel a bernsteini elméletben ami valóságos tendencia volt a korszakban is, de teljes súlyát csak a dialektika segítségével érthetjük meg. Ez pedig a demokratizálódás folyamata, amit Bernstein azonosít a demokráciával. A századvégre az általános választójog kiterjesztésével, a szakszervezetek és a fogyasztási szövetkezetek terjedésével olyan új elem jelenik meg a kapitalizmusban, amit a korszak polgári társadalomtudósai demokratikus kihívásként, a liberalizmus korlátozásaként fogtak fel. Az elosztást Bernstein éppen a demokrácia segítségével oldja meg, a kizsákmányolást a gazdasági demokrácia eszközelve korlátozza. Ide sorolja még a tőkésosztály növekedését is, szembeállítva a marxi elmélettel, amelyik a tőkésosztály koncentrálódását és a munkásosztály elszegényedését állította.

De a demokrácia nem pusztán alulról felfelé mozgás, nem csak a vélemények becsatornázása, hanem a becsatornázásnak egy történelmileg meghatározott, a társadalmi-gazdasági fejlettségnek megfelelő módja is. Éppen ezért a demokrácia intézményrendszere nem pusztán az alulról felfelé, hanem a felülről lefelé való mozgást is közvetíti, azaz ennek az adott viszonyoknak a habarcsát jelenti a századvégen. A szociáldemokrácia valóságos érdeme az, hogy felismerte, hogy megváltozott a tőkés gazdaság, mert szüksége van a demokráciára, hogy egybetartsa a divergáló erőket. Az ideológiának közvetlen gazdaságsszervező funkciója van, ez pedig nem a liberalizmus, hanem a polgári demokrácia.

De Bernstein és a szociáldemokrácia azonosítja a demokráciát, annak adott intézményrendszerét az általában vett demokráciával. Nem látják, hogy az adott viszonyoknak, azaz a monopolkapitalizmusnak megfelelő intézményrendszer jött létre. A vélemények becsatornázásával a kérdésekre már a válaszok is megszületnek.

Mindezekből az következik, hogy a szociáldemokrácia számára a marxizmus egy erkölcsi alapállás lesz. A korszak polgári filozófusai, szociológusai számára éppen ez a feladat; a széthulló tőkésosztály közösségét megteremteni, egységes értékrendet adni számukra. De a szociáldemokrácia csak értékrendet ad (baloldali értékeket), gazdasági szükségszerűséget már nem.

A tőkés termelés és szocialista elosztás kettészakításával nem képesek a termelés szocialista átalakítására, azaz a

gazdasági demokrácia meglévő tendenciáját nem tudják felhasználni a szocializmus megteremtésére, csak a tőkésosztály korlátozására. Éppen ezért a szociáldemokrata pártok nem is értették meg a neokonzervatív hullám lényegét, azaz a termelés radikális átalakítását.

Végül az erkölcsi alapállás erkölcstelenséggé változik akkor, amikor a demokrácia adott intézményrendszerében született kérdéseket azon belül akarják megválaszolni. Erre a legnyilvánvalóbb a gyarmati kérdésben vagy az első világháború kérdésében elfoglalt álláspont, amelyik támogatta mindkettőt, mint a polgári és nemzeti demokrácián belül az egyetlen lehetőséget.

A gondolatmenet elnagyoltsága talán serkenteni fogja olvasóimat, hogy elolvassák a könyvet és megfejtsek a maguk számára a szociáldemokráciát.

Trautmann László

Dmitrij Volgokonov: Győzelem és tragédia
(Zrínyi Kiadó, 1990)

Nem oly rég a Hitel hasábjain Deutcher hasonló témájú művét kritizálva egy elfogulatlan, "igazi" Sztálin-életrajz után kiáltottak. (Hitel, 1991/2) Sajnos azonban ilyen még ezidáig nem született meg. Úgy tűnik Tacitus mondását (sine ira et studia) nem lehet Sztálinra alkalmazni.

Vele kapcsolatban az elfogultság természetes, még életében igen ellentmondó írások jelentek meg róla ellenségei, hivatásos történetírói stb. tollából. Ezen írások mindig a fekete-fehér színek ellentétével rajzolják meg alakját. De nem csak ez az oka az elfogódottságnak: még ma is lehetetlen felmérni hatását teljes egészében a Szovjetunióra, a szocializmusra. Itt csak utalnék arra a sztereotípiára, hogy atomfegyverrel felszerelt nagyhatalom lett a SZU, de eközben milliók haltak éhen, váltak a gulagok foglyaivá...

Volgokonov – aki kitűnő hadtörténész és néhány éve még Gorbacsov egyik támasza volt, s ma már a Jelcin-csapat tagja – hiánypótló próbálkozást tesz. Megpróbálja bemutatni, mit érez egy szovjet állampolgár, ha szembesülnie kell a Sztálin-szindrómával. Azonban sokszor abba a hibába esik, ami a történészek problémája: érzelmeket visz be elemzésébe. De az is igaz, hogy egy ilyen fájdalmas szembenézés, akárhogy is nézzük, felkorbácsolja az embereket. Nem utolsósorban azért, mert pl. Volgokonov családja is megtapasztalta a kitelepítéseket.

A szerző Sztálin "politikai arcképét" igyekszik megrajzolni, s ebben aprólékosan, mozaikokból állítja össze az "arcképet". Ez a próbálkozása azonban felemásra sikerül. Mintha beleveszne a részretekbe, a valóság minél pontosabb bemutatása közben egyre jobban felszabdálja a témát, amely így lassan követhetlenné válik.

Remek stílusa könnyen olvashatóvá teszi az életrajzot, a felhasznált dokumentumok, adatok hatalmas munkáról tanúskodnak.

Csakhogy néhány alapvető kérdés háttérbe szorulva, jelzésszerűen tűnik fel.

Deutcher mesteri munkát végez, mikor Szoszo gyerekkorát mutatja be. Ez Volgokonovnál ha nem is vázlatosan, de legalábbis kevésbé kidolgozottan van jelen. Holott a későbbi Sztálin fő jellemvonásai (konokság, dogmatizmus, ridegség stb.) már ekkor megjelennek. Adás marad a kaukázusontúli régióban folyó forradalmi tevékenységének bemutatásával (bakui sztrájkok), de ugyanúgy alig történik említés Sztálin száműzetéseiről. Holott épp az előbbieken kezdődik meg lassú kiemelkedése a forradalmárok tömegéből, valamint (utóbbiban) válik merev, mechanikus szemléletű marxistává.

De alig esik szó a Trockij-Sztálin ellentét nagy állomásáról a "caricini rendcsinálásról". Nem igazán elemzi a Lenin-Sztálin viszonyt sem, csak a "kongresszusi levél" kapcsán van némi eszmefuttatás róla.

Az olvasóban mindvégig hiányérzet marad Sztálin hatalomhoz vezető útját, s ebben a lenini "régi gárda" szerepét illetően. A mozaikok nem állnak össze egységes képpé, de Volgokonov javára írható, hogy bevallotta meg sem próbálta ezt megtenni. (69. o.)

Sztálin ellenfeleinek, harcostársainak, "holdudvarának" bemutatása is kissé fakóra sikeredett. Nagy ellenfele, Trockij láthatóan nem kedvence Volgokonovnak. Gögös, önhitt szónoknak (53. o.), később "megbukott diktátorjelölt"-nek (107. o.) aposztrofálja: Egyedül Buharin bemutatására szentel nagyobb teret, így tisztelegve az ártatlanul kivégzett forradalmár előtt. Közvetlen munkatársainak bemutatása pedig inkább csak jelzésszerű; de igen jól eltalált részleteket felhasználva teszi ezt.

Az eddigieket összefoglalva úgy tűnik Volgokonov nem érzi igazán otthonosan magát a politika kusza szálai között.

Könyvének közel fele terjedelmében a Vörös Hadsereggel foglalkozik, ami érthető, ha figyelembe vesszük, hogy igazából hadtörténész. Részletesen elemzi a vezérkar lefejezését, keményen, illúziómentesen leszámol a "tévedhetetlen" Vezér mítoszával. Megdöbentő részletekben mutatja be Sztálin hadászati dilettantizmusát, melynek szomorú következménye az elképesztően magas emberáldozat. Számításai szerint ez 26-27(!) milliós nagyságrendű. (393. o.) Erről a szörnyen magas számról képtelenség tudomást sem venni. S ez még csak a háborús veszteség! Nincs még egy ország, amely ennyi áldozatot elbírt volna viselni, s közben a terrorban csendesen fejet hajtani a Vezér előtt.

Egy nagy népet és az emberiség egyik szép álmát törte össze Sztálin, az általa kitenyészett apparatcsikok és a Berija-féle szörnyetegek segítségével. Nagyon találó a címben jelzett győzelem és tragédia: meghalt ugyan a cárizmus, de sokkal kegyetlenebb bizantizmus követte, amely a történelem egyik legborzasztóbb diktatúráját teremtette meg. S amelynek áldozatait már sosem lehet kárpótolni szenvedéseikért. E szomorú tanulság hatja át Volgokonov elgondolkodtató munkáját, amely minden hiányossága ellenére igen érdekes és színvonalas olvasmány.

Nagy Lajos

Andor László:

A radikalizmus reneszánsza elé

(avagy: miért a rock and roll-ra, és nem az újhullámra épült nálunk az alternatív zene?)

Mottó: "Ez a mi országunk kis ország, s mi magyarok pláne kis náció vagyunk. Értsék meg már jóhiszeműen opportúnus barátaink, hogy kis nemzetnek még lélegzetet vennie is radikálisan kell."

(Ady Endre: Marseillaise, 1902)

Mielőtt a cím láttán kétségbe esne a Tisztelt Olvasó, zűrzavaros közgondolkodásunk áthallásai miatt megnyugtatóként előre kell bocsátanom, hogy itt nem az erőszak apoteózisáról lesz szó. Ez két dologgal támasztható alá. 1. A – jelző nélküli – radikalizmus Nyugaton, a sokak által mintának tekintett társadalmakban (pl. USA) egyértelműen baloldali radikalizmust jelent, a hátrányos helyzetek felszámolását célzó emberi jogi mozgalmak sokaságát. Vagyis olyan társadalmi csoportokhoz kötődik, amelyek az adott struktúrában eleve erő és hatalom nélkül léteznek (ld. erről Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor írását az *Eszmélet* 7. számában). 2. A radikalizmus szélsőségességet, de nem valamiféle deviáns magatartást jelent. Történelmi előzményeiből látható lesz: meglehetősen józan, sőt általában kifejezetten intellektuális jelenségről van szó.

A "reneszánsz" jelentése közismertebb: újjászületés. Az "elé" arra utal, hogy a szerző mintegy bevezetéssel kívánja ellátni az előttünk álló időszakot, melynek egyik fő eleme történetesen egy szellemi-kulturális tendencia, a radikalizmus hazai újjászületése.

Miért születik újjá a radikalizmus? Mindenek előtt azért, mert társadalmunk – többé-kevésbé egy időben a többi kelet-európai országgal – az illúziók, majd a gyanakvás időszaka után hamarosan elérkezik a kijózanodás fázisába. Úgy tűnik, az "átmenet" általunk választott útvonalának szükségszerű szakaszai ezek. S a kijózanodást elősegítő pofonok közül több is előre látható. Piacaink összeomlása keleten, recesszió nyugaton, s a mindezek hatásaival kombinált, a megnyomorító adósságszolgálatot menedzselő, szégyellősen takargatott sokkterápia itthon. Mindez a piacgazdaság kiépítésének üdvöztető programjaként tálalva. Az átmenettel halmozódó problémák és növekvő kilátástalonság hatására a politizáló rétegekben egyre többen döbbennek rá a tegnap még a rendszerváltás hőseiként ünnepezt politikusok ígéretei és a valóság közötti elképesztő szakadékra, a cselekvőképtelenség, a kiszolgáltatottság korábban nem tapasztalt fokára. A melldőngető nyilatkozatok; miszerint "soha nem volt Magyarország ilyen független, mint ma", összeütköznek a tényekkel, miszerint nem rendelkezhetünk (egyébként már évek óta) önállóan az országban megtermelt jövedelem, a költségvetés hiánya, vagy egyes fontosabb tételei fölött. A külvilág eseményei szintén elgondolkodtatóak. A thatcherizmus és a peresztrojka szinte egyidejű bukása egy csapásra dönti le a 80-as évek bálványait. Kiújul a recesszió, amit az Egyesült Államok egy újabb War Deallel akar enyhíteni, ismét a világ csendőrének szerepében, a Biztonsági Tanács lelkes asszisztálása mellett. A döntéshozó

fórumokon ismét sokadrangú kérdésekké válnak az egyre nyomasztóbb ökológiai problémák, és a fejlődő országok tovább halmozódó adósságállománya. Lehangelő kép, erős gyomor kell hozzá!

A sokasodó ellentmondások által a nem túl elfogultan gondolkodó fejek számára ismét empirikus alátámasztást nyernek az egyébként elméletileg számtalanszor bizonyított tételek, hogy: 1. a világkapitalizmus úgy, ahogy van, rossz, reformálhatatlan, a világrendszer-váltás elkerülhetetlen, lényegében csak idő kérdése; továbbá: 2. Magyarország a piacosság, privatizáció és polgárosodás jegyében egy alapvetően rossz rendszerbe kíván és igyekszik beilleszkedni, mindenfajta "jobb jövő" reménye nélkül, mégis egyre nagyobb lendülettel. Egyre nyilvánvalóbban mutatkozik meg: a "2+1" (két év áldozat, a harmadik évtől felemelkedés) nem működik; sem a mostani, sem a következő kormány kezében, csakúgy, mint az előzőeknél sem. Kormánykörökből egyre inkább szánalmasnak hat, de az ellenzék részéről is egyre inkább kiüresedik a bevett diagnózis: "bajaink fő oka, hogy még mindig nem elég nagy a piac szerepe, kevés a magántulajdon részaránya, s még mindig nem büntettük meg eléggé a kommunistákat

Kibontakozás helyett búcsút kell tehát vennünk az eddigi korlátozott élvezetektől és félörömeiktől is: az öncenzúrázott irodalmi lapoktól, a sertésbordáért elviselt menzai sorbanállásoktól, a Kelet-Európára korlátozott világutazásoktól – szovjet építőtáboroktól és prágai sörözésektől (mely a pártállam utolsó vívmányaként a legutóbbi hetekig tartotta magát). Szabad szemmel is láthatóvá válik, hogy a fáradhatatlanul szajkózott felzárkózás egy "törpe minoritás" (más néven: "szűk elit") kiváltsága. Beigazolódnak a durván megbélyegzett "látnokok" előrejelzései: a nagy többség jussa "a középszer ellenforradalma" (ez mint kifejezés a "minőség forradalmának" ellentettje kíván lenni), magyar fundamentalizmus, posztmodern röghözkötés, immár a negyedik jobbagység Kelet-Európában. ("Itt élned, halnod kell" – nincs pénzed, hogy bárhová is elköltözz; vagy akár csak elutazz:)

Itt "ugrik be" menetrendszerűen két újabb félreértés. 1. "Radikalizmusból elég volt a sztálinizmus évtizedei alatt." 2. "A Kádár-korszak puha diktatúrájának visszasírásával állunk szemben."

A sztálinizmus nem a félféudális kapitalizmusokat megtámadó szociális forradalmak előrehaladásának, hanem e forradalmi mozgások visszarendeződésének volt a terméke. A restauráció persze nem lehetett teljes, magán viselte a forradalmak nyomait, s az így kialakult rendszer torzulásaival és kompromisszumaival együtt, a bolsevikok bukását követően ugyanúgy, mint a levellerek vagy a jakobinusok után – kétségkívül progresszívabb volt a megelőzőnél. Végre tudta hajtani – amire a periférikus kapitalizmus képtelen volt – a paraszti tömegek proletarizálását és taylorizálását. Tradicionális hatalmi eszközökkel – de polgári feladatokat. És ami témánk szempontjából fontos: a társadalmi innovációt, a "take off"-ot lehetővé tevő radikalizmus marginalizálása, sőt rendszerint likvidálása árán, a többé-kevésbé helyreálló hagyományos uralmi hierarchiára támaszkodva. A történelmi folyam felkavart hullámai újból hozzásimulnak a mélyáram lomha folyásához. A Szovjetunióban vége szakad a 20-as évek szellemi pezsgésének, Magyarországon véget érnek a Bibó-Lukács viták. Megjelenik "Rettegett Jozsif", hazai változatában "vitéz Nagybányai Rákosi Mátyás", méltóságos párttitkár elvtárral, csillag-koronás címerrel. A rendszerellenes mozgalmakat – Wallerstein

kifejezésével élve: – kooptálja a világ-rendszer, lehetővé téve, hogy a kialakuló struktúrák válságainak időszakában valójában konzervatív erők tűnjenek fel a megújulás letéteményeseként. (Az elméletet segítségül hívva láthatjuk, hogy ez nem így van, s a mai "átmenet" előmozdítóinak már a kezdet kezdetén előadott magabiztossága, sőt helyenként harsánysága nyilvánvalóan nem radikalizmusból vagy bátorságból fakadt, hanem inkább jól informáltságból. Nem mást, csak többet akartak, mint a reformsztálinisták.)

A másik lehetséges optikai csalódás az, hogyha a megtapasztalt viszonylagos eredményeket a konkrétan működő, torz intézményeknek tulajdonítjuk – e deformált intézmények védelmére kelve, – és nem a félbeszakított, de elég határozott elképzelésekkel elkezdett átalakulásnak, illetve az időnként kedvező külső feltételek intelligens kihasználásának tudjuk be. A feltételek drasztikus megváltozása újabb nagyszabású átalakulást kényszerít ki. Ezt nem látni ugyanolyan hiba, mint azt várni, hogy a visszafelé tett lépések nem idézik elő ugyanazokat a feszültségeket, melyek a radikális változásokra sarkalltak egykor.

Ez utóbbi megállapítás azt is jelzi, hogy a radikalizmus (az előjogok, a vagyoni hierarchia, a monopóliumok elleni lázadás) nem gyökértelen, nem előzmények nélküli történelmünkben. Három jelentős periódusa közhelyszerűen kapcsolódik össze. 1848 márciusának ifjúsága (élén a Kossuthot is csak bíráló Petőfivel, aki melleleg már az első szabad választásokon megbukott). A "rövid tízes évek" szintén tragikus sorsú progresszív gondolkodói (Ady, Jászi, Garami, Szabó Ervin és a többiek, akikhez egy olyan arisztokrata szökevény is csatlakozott, mint Károlyi Mihály; Galilei Kör, Huszadik Század, Társadalomtudományi Társaság, Népszava). A fényes szelek – agrárforradalmas; nemzeti és üzemi bizottságos, népi kollégiumos, Petőfi-kultuszos – nemzedéke. Jó tudni, hogy az új elit egyre kevésbé tart igényt ezek hagyatékára.

E radikális hullámok mindegyike szemmel láthatóan illeszkedett az egyetemes progresszió egy-egy lendületesebb korszakába. Itthon a fényes szelek óta hasonló szintézis nem született. A hatvanas évek "baloldali populizmusa" már nem tudott betörni hozzánk, mi – s ez is a sztálinizmus számlájára írható, – észrevétlenül belecsúszunk a konzervatív reminiszcenciákba. Nyugaton az egydimenziós ember volt napirenden, nálunk felfedezték a szocialista piacgazdaságot. Lennon azt énekelte, hogy az asszony a világ négere, nálunk abortusz-bizottság született, s erősödtek a "vissza a konyhába" tendenciák. Nyugaton a fajok egyenlő emberi jogait hirdető mozgalmak alakultak, itt a rasszista és nacionalista indulatok kezdtek újratermelődni. Az ökológiai probléma a nyilvánosság számára "bösnagymarossá" egyszerűsödött, és el is felejtődött, miután az egykori tiltakozások főszereplői Házon belülre kerültek. Kívülrekedtek hazánkon a háborúellenes mozgalmak is; s 1991-ben – nem látva az amerikai nép pacifista tiltakozását – naivan szurkolunk a rendpárti koalíció közel-keleti sikerének. Sztálinizmusról leszakadt kis országunk tovább menetel az új próféták tanácsra önként választott kényszerpályán – még szélsőségesebb irrealitások felé. Ma az egykori lázítók is az alázatot hirdetik (lásd az Illés-együttest, melynek korábbi progresszivitása az ellenkezőjébe fordult, amint felsorakozott a keresztény-nacionalista konzervativizmus oldalán).

Mivel nálunk nem a baloldali populizmusra, hanem a sztálinizmusra

adott válaszként alakult ki a neokonzervatív önkívület, ennek kudarca és eredetkutatása automatikusan felfedeztetni a hatvanas években elindult nyugati újbaloldalt. Melynek komolyságát növeli, hogy az eltelt idő során a belőle kisarjadt mozgalmak tartósabbnak bizonyultak a thatcheri-reagani vasökölnél, és elméleti alapja is határozottan megerősödött. Vagyis nemcsak tagadásról és elutasításról van szó, hanem pozitív állításokról is. Ezek vezérfonala a gazdasági demokrácia gondolata, vagyis a színjátékká (nyugaton musicallé, keleten operetté) redukált demokrácia rehabilitálása és kiteljesítése, a fordizmus versenyképtelenné vált rendszerének felváltása a dolgozói részvétel korszerűbb és hatékonyabb formáival. E szemlélet a korábbiakhoz képes felértékeli a szuverenitás és biztonság követelményeit, de e fogalmakat is új módon, tágabban értelmezi: a politikaival (katonáival) egyenlő fontosságúnak értékelve a gazdasági önrendelkezést, és a biztonságot komplex módon, a társadalmi és ökológiai szempontok összhangját keresve. E gondolkodásmód tolerálása nem igényel újabb pálfordulásokat. Elég, ha a liberálisoknak eszükbe jut Tom Paine (aki bár ott bábáskodott az amerikai és a francia polgári demokrácia megszületésénél, nézetei között fő helyet kapott a tulajdon egyenlősége); kommunisták fölfedezhetik Lev Trockijt (aki ugyan főszerepet játszott az 1905-ös és 17-es forradalmakban, de már a 30-as években ma is tanulságos bírálatban részesítette a sztálinizmust), szociáldemokraták észrevehetik Willy Brandtot (aki kancellár is volt, sőt ő nyitotta meg az új nagy Bundestag első ülését, mégsem átalotta "szervezett örületként" jellemezni a világgazdaság állapotát – amikor az még jobb formában volt a mainál).

A felvázolt kritérium-rendszer folyománya: nincs fejlett társadalom, nincs olyan "létező" társadalmi-gazdasági rendszer, amely korunk követelményeinek megfelelne. Vagyis szakítani kellene azzal a rossz szokással, hogy az egyik létező rendszer kritikáját a másik létező rendszer apológiájára építjük. Ez a csöbörből vödörbe kerülés biztos útja. A radikalizmus tehát egy még nem létező, de megvalósítható alternatíva kitűzése. Ott kezdődik (másként fogalmazva: mostanában ahhoz is bátorság kell), hogy kimondjuk: lehet, hogy rövid távon nem tudunk gyökeresen változtatni a jelenlegi folyamatokon, de látni kell, hogy azok alapvetően rossz irányba visznek, tőlük nemcsak rövid, de hosszú távon sem várható sok jó (különösen nem felzárkózás, meg hasonlók).

Hogy jön mindez ide? Egy elitegyetemet nem szükségképpen érdekel a rendszerellenes gondolkodásról való előrejelzés. Tévedés lenne azt hinni, hogy a BKE – ahol még az alternatív közgazdasági szekcióban is azokat díjazták, akik szerint nincs alternatíva, s amelyből a készülő változások során nem a "magyar Harvard", hanem inkább a "magyar Yale", sőt féltő, hogy pusztán csak "Bróker- és Yuppie-Képző intézet" lesz, – túlságosan érintve lesz az újbaloldali reneszánsz által. Úgy gondolom azonban; hogy súlyos oktatás-politikai hiba lenne az egyetemről a gazdasági élet vezetése felé tartó fiatalokat "megóvni" a felvázolt problémakörök megismerésétől. A jelenlegi struktúrában – tapasztalataim szerint – a legnagyobb esélyük arra van a hallgatóknak, hogy a munkanélküliség, állami szerepvállalás, magántulajdon, vagy bármi egyéb fajsúlyos kérdésben a friedmani-thatcheri-Pinocheti gazdaságfilozófia válják számukra a legszimpatikusabbá. Pedig – válasszuk a befejezés lírai útját Radnóti Miklós segítségével: – "Lehetnének talán még emberek, / Hisz megvan bennük is, csak szendereg/ Az emberséghez méltó értelem./ Mondjátok hát, hogy nem reménytelen!"

Banyár József:

Háború közben

Mottó: "Az Egyesült Államokból jövök, és ott az embereknek az az érzésük, hogy az USA nem azért küldte csapatait az Öbölbe, mert Szaddám Huszein lerohanta Kuvaitot. Úgy érzik, hogy e mögött az irdatlan nagy felhajtás mögött valami más van. De az egyetlen magyarázat túlságosan sematikus: az Egyesült Államok nem tud létezni hadiipar nélkül."

Gábrriel Gárcia Marquez

Én is, mint annyian a világon, feszülten figyelem az Öböl-háború fejleményeit. S az egész kérdéskomplexum bennem is több kérdést vetett fel, illetve több gondolatsort indított el. Szeretném előre leszögezni, hogy nem vagyok sem katonai, sem politológiai szakember, s a Közel-Kelet zavaros ügyeit is csak mint átlag-újságolvasó ismerem. Így jelen írásommal sem ezekhez a szakkérdésekhez szeretnék hozzászólni, hanem egy általánosabb gondolati kontextusba szeretném helyezni a háború problémáját. Ennek megfelelően első kérdésem: Vajon két ország területi konfliktusáról van-e szó, vagy valami egészen másról? Vajon a probléma lényegében lokális vagy netán globális? Persze ezekre könnyű a válasz első körben, hiszen 30 ország vesz részt a háborúban, s a tét a világ olajvagyonának döntő része feletti rendelkezés. De ha tovább megyünk, sokkal nagyobb ívű strukturális problémákra bukkanunk. De mielőtt ezekre rátérnénk, nem érdektelen megnéznünk a közvetlen eseményeket, s a résztvevők feltételezhető motivációit. S persze mindjárt felvetődik, hogy kik a szereplők? Ugyanis mit jelent pl. az, hogy Amerika megtámadta Irakot? Mi, vagy ki az az Amerika? A hadsereg? A hadsereg vezetése? A 300 millió amerikai állampolgár? Nyilvánvaló, hogy nem. A továbbiakban ezért résztvevőkön mindazokat (csoportokat, szervezeteket, intézményeket) értem, akiknek valamilyen érdekük kapcsolódott a konfliktus kirobbantásához, s akik érdeküket különböző csatornákon hatékonyan kifejezésre tudták juttatni. Első megközelítésben ezért pl. Amerika elsősorban az amerikai üzleti, politikai és katonai elitet jelenti. Az első néhány nap eseményei alapján próbáljuk felderíteni a szereplők közvetlen motivációit. Kezdjük az Irak-ellenes koalíció résztvevőivel. A legtöbb ország kérdése (Kelet-Európa, Egyiptom, Marokkó) egyszerűen átlátható: függésük olyan erős a fejlett tőkés országoktól, hogy soha nem tudnak elég sok gesztust tenni nekik. De még így is, pl. Kelet-Európa esetében, lehet, hogy többről van szó. De erről majd később.

A katonailag leginkább elkötelezett fejlett országok (Amerika, Anglia, Franciaország) esetében sok jól átlátható motívum deríthető fel.

1. A modern ipar legfontosabb nyersanyaga – aminek hiánya már rövid távon is szinte az egész ipari civilizációt megbénítja – az olaj feletti rendelkezés kulcskérdés. Annyira, hogy a gardasági összeomlás fenyegetésével kell szembenézni, ha az olajcsap olyasvalakinek a kezében van, aki nem igazán törődik a fejlett világ szükségleteivel, sőt direkt szeretne neki "betenni" időről időre kicsit megszarolni. Az ilyen emberről azután nem csoda, ha kiderül, hogy a demokrácia első számú ellensége, s "gatyába rázása" az egész világ elemi érdeke.

2. Milliárd dollárokban mérhető a naponta bevetett és elpusztított haditechnika értéke. Ugyanezek a milliárdok közvetlen bevételeket jelentenek Amerika, Franciaország, Anglia, Németország stb. legnagyobb vállalatának. Sőt a közvetlen bevételeken kívül a hadiipar perspektívája is jobb lesz, távlatilag is lehet számítani a megrendelésekre, amelyek a "kommunista rezsimek" összeomlásával, s ezzel a "keletről jövő fenyegetés"-re való hivatkozás ellehetetlenülésével hirtelen bizonytalanná váltak. Szerencsére egy közelmúltbeli szövetséges képében új hatékony ellenséget sikerült találni. S ez a "találat" – véleményem szerint – sokkal jobb a hadiipari lobby szempontjából mint az első látásra tűnik, hisz végtére is egy 16 millió lakosú, közepesen fejlett ország nem helyettesítheti a több százmilliós keleti blokkot! Vagy mégis?

3. A múlt év végén Amerikában kezdődött kisebb mértékű recesszió hatékony keynesi ellenszere, a háborús megrendelések. S mivel a költségvetési hiány már több mint aggasztó, nem árt "bedobni" egy valódi háborút. Így Szaddam Husszeint, aki nem az első, és valószínűleg nem az utolsó diktátor, aki egy másik országot foglal el részben vagy egészben, abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a fejlett világ úgy reagált tetteire, mintha valami teljesen új dolgot talált volna ki. (Pedig a nyolcvanas évek elején egy bizonyos Szaddam Husszeint megtámadta és részben elfoglalta egyik szomszédját, s ebben az egész fejlett világ támogatta őt.

Milyen érdekes is a világ! De hát Irán akkor már nem volt császárság, s így a demokráciára sokkal veszélyesebb volt, mint Irak, most viszont egy picurka császárságot szemelt ki magának Bagdad, s a Csillagok háborúján illemt tanult, s kikupálódott amerikaiak tudják, hogy azért ez már disznóság!

4. Amerika különös buzgalommal vesz részt a háborúban. S ez a buzgalom az én szememben erősen plágiumgyanus. Bush ellopta Husszeint ötletét. Hiszen tényleg nem rossz dolog, ha az ember kezében tartja a világ olajcsapját, s időnként egy kicsit megszarolhatja azt. Miután a 70-es 80-as évek világgazdaságának története leírható az USA fokozatos térvészteseként, nem árt egy ilyen adu. Különben is hogyan jön ehhez Irak? A feladat Amerika-szintű. S a nyugat amúgy is elég hálátlan volt, hiszen nem értékelte eléggé, hogy az USA szinte belerokkant (no jó, ez azért egy kicsit túlzás!) abba, hogy megvédte őket a kommunizmustól, sőt még a fejére nőttek gazdaságilag!

5. Az első napok haditudósításai egészen más képet mutattak, mint a későbbieké. Akkor a fejlett technika elsőpró fölényéről, az ellenfél szinte azonnali, szinte teljes megsemmisítéséről szóltak a hírek. S hirtelen feltűntek a nagy nemzetközi vállalatok részvényeinek árfolyamai, s fellendült a forgalmuk, s a nagy befektetőcégek melyek az elmúlt évi nagy árfolyamcsökkenés idején alaposan beraktározták maguknak ezeket az értékpapírokat, most busás nyereséggel tudták továbbadni őket, pedig már majdnem rájuk "száradt" az "áru".

Biztosan lehetne még sorolni a motivációkat, az adatokat, de nem teszem, inkább nézzük meg a másik felet, s utána azt a bizonyos általános aspektust!

Irak motivációi teljes mélységükben még kevésbé láthatók át számomra, mint az Irak-ellenes koalícióéi, de nyilvánvaló, hogy Huszein célja túlmutat Irak területének és gazdasági potenciáljának növelésén. Huszein egy új Mohamedként, egy újkori bagdadi kalifátus alapítójaként egyesíteni szeretné a szétszórt egymással marakodó arab "törzseket", s egy új "szent háborúban" az élükre állni. Az új dzsihad is a hitetlenek ellen folya, akiket most időnként "imperialistáknak" is lehet nevezni. S ezzel el is érkeztünk a probléma általános vonzásaihoz, az olaj feletti rendelkezésen felüli globális aspektusokhoz. S ez már túlmutat Szaddam Husszeinen is, illetve az ő szerepe csak az "első fecske" szerepe. Magát ezt az általános problémát szokás "Észak-Dél" konfliktusnak is nevezni. Irak középkori eszközökkel próbálta megkezdeni a konfliktus megoldását, s ebben a (középkori eszközökben!) jó partnerre akadt a "fejlett világ"-ban, amely ugyanezen a szinten "vette fel a kesztyűt".

Az "Észak-Dél konfliktus" lényege, hogy az európai régió a valamikor a középkorban megszerzett civilizációs előnyét az újkorban a világ többi részének leigázására, egyoldalú függőségbe taszítására, kiszipolyozására használta. Az idők során Európa egy észak-amerikai "fiókot" létesített, illetve a távol-keleti régió saját civilizációs bázisán a nyugat egyenrangú partnerévé lépett elő. Az e század közepén, a nyílt függőség alól fölszabadult periféria azonban nem tudott számára kedvezőbb világméretű munkamegosztást kiharcolni, sőt függősége, s az ebből adódó lemaradása tovább fokozódott. A tömegmédiák fejlődésével a világméretűvé tágult demonstrációs hatás révén az elmaradottság tudata is megteremtődött, s így az elmaradottság maga sokkal nehezebben elviselhető. Erre a fejlett világ (Amerika vezetésével) a hivalkodóan világgá kürtölt pazarló fogyasztásával erősen rá is játszik. Különösen irritáló, hogy napjainkban is, ha összevetjük azt a termékáramot, ami a centrumból a perifériára, azzal ami innét a centrumba áramlik, akkor a centrum "jön ki" nyertesként. S ha összehasonlítjuk azokat az erőforrásokat, amiket a centrum egyértelműen elpazarol azokkal, amelyek a periféria legsúlyosabb gondjainak átgondolásához szükségesek, azt találjuk, hogy az előbbi többszöröse az utóbbinak.

Nem csoda, ha előbb-utóbb az Észak egy a barbárok által ostromolt Bizánc szerepében találja magát. S az ostrom ellen ugyebár a legcélszerűbb eszköz a fegyverkezés. Szaddam Husszein – véleményem szerint – az első "barbár törzsfőnök", s megleckéztetése példa értékű. Azt mutatja, hogy Észak is erőszakkal gondolja megoldhatónak a konfliktust. Ha a harmadik világban a későbbiekben mozgolódás, szervezkedés támadna, akkor az Irakban begyakorolt eszközök és módszerek gyorsan alkalmazhatóak lesznek. De meddig? Hiszen a Déliek sokkal többen vannak. S ez az út, melyen most az észak elindult a későbbiekben logikusan fogja felvetni a Dél legerősebb fegyverének, a nagy embertömegnek a likvidálását. S minél jobban belebonyolódik a világ ebbe a "megoldásba", annál kevésbé lesz lehetséges másik, annál többe kerül az egész. Az Észak erőforrásait a bombák gyártása fogja lekötni, azokat az erőforrásokat; melyeket a Dél fejlesztése révén a konfliktus kiküszöbölésére fordíthatna.

Úgy vélem azonban, hogy a kapitalizmus által kidolgozott egoista éthosz automatikusan a katonai megoldás felé mutat.

Akkor viszont mi a teendő?

1991. február 17.

1990. december 2-től 1991. március 7-ig

XII. 4. Bächer Iván és Merényi Miklós volt vendégünk ezen a napon, akik a sajtó és a hatalom viszonyát ecsetelték a Magyarország című lap exújságíróiként.

XII. 5. A TEK-Mikuláson finom ajándékokkal és remek költeményekkel leptük meg egymást, amelyeket egy jól debütáló Télapó, Erdős Misi adott át.

XII. 11. Kollégiumi Gyűlés. (Az elhangzottakról a jegyzőkönyvben lehet olvasni.)

XII. 20. Bár a vizsgaidőszak közeledtével egyre többet vonultunk szobáinkba tanulni, ezen az estén összejöttünk, hogy a feldíszített karácsonyfa körül megköszörüljük rozsdás hangszálainkat.

XII. 31. – I. 1. átszilvesztereztünk az új évbe.

..

I.27 – II. 1. Téli TEK-tábor Bodajkon. Élményeinkről és az elhangzott előadásokról ebben a Fordulatban található egy rezümé Nagy Lajostól, és a Közgazdász III. 12-i számában Fekete Zoli tollából.

I. 31. Czabán Laci, Somogyi Csaba és Szalai Zoli Liverpoolba távoztak.

II. 4. A változások korát éljük, melynek szele bennünket is megcsapott. Néhány TEK-es felismerte, hogy a kollégium életének felrázásához nem halogatható tovább a TEK belső felépítésének átalakítása. Ezt vitattuk meg egy beszélgetés keretében.

II. 12. Kollégiumi Gyűlés. Döntöttünk a szervezeti átalakulásról, amelynek értelmében próbaidőre a TEK négy csoportra (örsre) tagolódik. Ezek a KOGY által meghatározott feladatok koordinálását végzik ezután. A csoportokba történő jelentkezés önkéntes, de csak a csoportok tagjai választhatnak, választhatóak a KOB tagjai közé. A KOB titkárát a továbbiakban is a KOGY választja meg. A TEK új titkára Nagy Lajos (II. évf.) – a nagy életművész. A többi napirendi pontról a jegyzőkönyv ad felvilágosítást.

II. 13. Rostoványi Zsolt a Nemzetközi Kapcsolatok tanszékvezetője az Öböl-háború történelmi előzményeiről, a Közel-Kelet arab országainak sajátos viszonyairól, a konfliktus kirobbanásának körülményeiről és a háború legújabb fejleményeiről tartott egy nagyszerű előadást, majd egy szenvedélyektől sem mentes, de "európai" vita alakult ki a témában. Ezt követően Andor Laci zenés "Öböl-háborúját" izgulhattuk végig. A torpedócsatában szerencsére senki sem sérült meg, csak a nevetéstől fuldokoltunk néha.

II. 15. Ha péntek, akkor tea-délután. Ezt a Hagymányt elevenítettük fel ismét, amelyen ez alkalommal Balogh Erika a reinkarnációról mesélt.

II. 18. Először gyűlt egybe a megváltozott összetételű KOB, melynek a csoportoktól delegált új tagjai a következők:

- Gallai Sándor (III. évf.)
- Rochlitz Tamás Szilveszter (III. évf.)
- Sebestyén Stella (III. évf.)
- Varga Csilla (II. évf.)

II. 22. Ezen a péntek délutánon Bihari Zsuzsa vitaindítója alapján a harmadik utas problémamegoldásról és más pedagógiai tapasztalatokról esett szó a teázás közben.

II. 26. Steve Morgant hallgattuk meg Trockij életéről, a trockizmus múltjáról és jelenéről. A jelenlévők kifejtették egymásnak a XX. századi szocialista kísérletekről vallott felfogásukat.

II. 27. A TEK-farsangon érdekes, sőt feltűnő jelmezek születtek, melyeket képeken is megörökítettünk az utókornak.

III. 1. A péntek délutáni randevú keretében Varga Csillával elmékedtünk felszabadítás-teológiáról, és ennek viszonyáról a marxizmushoz.

III. 3. Az egyetem szakkollégiumait közös sportolásra hívtuk a "TEK foci farsang" keretében. A hideg ellenére bravúros gólokat és öngólokat, nagy alakításokat, néha őrzöngő szurkolókat is láttunk. A lányok vándorserlegét a Rajkosok előtt a TEK-esek, a fiúkat a Rajk első számú csapata, a "Magyar Atom" nyerte el. Fiúcsapatunk, a "Remek-TEK" harmadik lett az EVK csapat után és a Rajk második csapata előtt.

HJ

A LÉNYEG	– 10 éves a TEK	2
	Recessziótól recesszióig	3
MEGHÍVÓ	– Évforduló, események, kiadványok	23
	TEK-hét, 1991	24
ELHANGZOTT	– Wiener György: Néhány gondolat a tulajdonreformról	5
	laj-ka: A MŰ	33
MŰHELY	– Varga Csilla: A felszabadatási teológia és a marxizmus	9
	The Economist: Sokkal több, mint gondolnának	21
	Gáspár Tamás: A parti még nincs lejátszva	27
	Tasy Zsigmond: Az értelmiség útja	
	a konvergencia-elmélethez	31
	Andor László: A radikalizmus reneszánsza elé	38
	Banyár József: Háború közben	42
KÖNYVEKRŐL	– Eduard Bernstein: A szocializmus előfeltételei	
	és a szociáldemokrácia feladatai	34
	Dmitrij Volgokonov: Győzelem és tragédia	36
KRÓNIKA	– 1990. december 2-től 1991. március 7-ig	45

FORDULAT 9.

A BKE Társadalomelméleti Kollégiumának kiadványa

Készült: 1991 márciusában

a Hallgatói Tudományos Tanács

és a Köz-Gazda alapítvány támogatásával

Nagy Annamária, Káposztár Györgyi, Hovorka János, Huszár Gábor, Fekete Zoltán és

Nagy Lajos közreműködésével

az Inprecor, a The Economist és az International Marxist Review

egyreszleteinek felhasználásával

a BKE házi sokszorosítójában 300 példányban

Felelős szerkesztő: Andor László

Felelős kiadó: Szalai Zoltán